

૬૩૭૮

ગુજરાતી બાળમિત્રના અર્થ

(અધરા સખ્દોની વ્યુત્પત્તિ)

તથા

ત્રીજા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓને માટે પદચ્છેદને
માટે ઉપયોગી વ્યાકરણ-સાર સહિત.

સને ૧૮૬૭ના આકટ ૨૫ સુબળ ૨૬૫૨૨ કરાવ્યું છે.

મુદ્રત: "વિક્ટોરીયા" પ્રેસ.

તબેસાળ ૧૮૯૧.

કીમ્મત ૪ આના.

બાલમિત્ર ભાગ ૧ લામાં આવેલા કઠણ શબ્દના અર્થ.

ના=નામ.

વિ=વિશેષણ.

અ=અવ્યય.

સ=સર્વનામ.

કિ=ક્રિયાપદ.

કૃ=કૃદંત.

નાનો ભાઈ.

પાનું ૧ છું.

મોટે પરાઈએ (ના) મળસ્કા-
માં; છક સવારમાં.

વીણું (કિ) એકઠાં કરું.

બજે (કિ) ઉઠે.

હાર (ના) ગળામાં પેહેરવાની

માળા (ફૂલની).

મેડા (ના) માળ.

છોડી (ના) છોકરી.

આનંદ (ના) ખુશી; હર્ષ.

હર્ષ (ના) ખુશી.

ઉતાવળી (અ) ઝડપથી.

પ્રસવ (ના) જણવું; છોકરું

જન્મવું.

કમાડ (ના) ખારણાં.

તેડી ગયો (કિ) લઇ ગયો.

પરાઈ (વિ) પારકી.

અવતરેલા (કૃ-વિ) જન્મેલા.

બજોતીયું (ના) છોકરાને

વીંટાળવાનું કપડું.

વીંટતી (કૃ) લપેટતી.

નાના પ્રકારના=તરેહતરેહના.

પ્રભ (ના) સવાલ.

કોડ (ના) મનની ઈચ્છા.

બાંધે છે (કિ) કપડું વીંટાળે છે.

ખીક (ના) ધારતી.

પાનું ૨ છું.

ભલી (ના) દયાળુ.

જતન (ના) રક્ષણ.

હર્ષ (ના) ખુશી.

સોબતી (ના) ગોઠીઓ.

સંઘાતે (અ) સાથે.
કુમળા (વિ) નરમ.
વેળાએ (ના) વખતે.
હીડવું (કૃ-ના) આસવું.
બાપુડા (ના) બહાલા બાઈ
હેત (ના) માયા; પ્રીતિ.
ચિત્ર (ના) છબી.
હુચ્ચો (વિ) ખધો; પક્ષો.

પાનું ૩૭.

વર્ષ (ના) વરસ.
કચ (ના) નકામો બડબડાટ;
જોબાલવાથી કંટાળો ઉપજેતે.
અકળાવીશ (ક્રિ) ગભરાવીશ.
અહેરો (ના) દેખાવ.
રૂએ છે (ક્રિ) રહે છે.
લાડકા (ના) બહાલા બાઈ.
ખટપટ (ના) પંચાત.
પરમેશ્વર (ના) પરમ+ઈશ્વર;
મોટો ઈશ્વર.
ચાન (ના) સ્તન; ધાધ.
અશક્ત (વિ) અ=નહિ, શ-
ક્ત=શક્તિવાન, શક્તિવાન નહિ
તે=શક્તિ વગરનો; કમજોર.
ભોટવા (કૃ) આજોટવા.
અડાડવાને (કૃ) અડકાડવાને.
જાળો (ના) પિંડો.
ડોક (ના) ગળું.

શક (ના) સંશય; બહેમ.
જળવીને (કૃ) સંભાળીને.

પાનું ૪૭.

મશ્કરી (ના) મજાક; ઠટ્ટો.
સાંભરતું નથી=માદ નથી.
હિંડોળો (ના) હિંચોળો; હીચકા.
સંદેહ (ના) શક.
મહેનત (ના) મુશીબત.
નળળી (વિ)-નાકુવત; અ-
શક્ત.
ચિંતા (ના) શીકર.
ધડીએધડી (અ) વારેવારે.
ચૂંચાશે (ક્રિ) ગભરાશે.
શ્રમે (ના) મેહેનતે.
પુટ (વિ) જળ્જરી; જાડી.
સં-પુષ્=પોષણ કરવું.

પાનું ૫૭.

ગભરાતી (કૃ) અકળાતી; ગા-
ભરી.
ઘોડીયું (ના) પારણ.
સંભાળીએ (ક્રિ) શીકર સાધી
છે; સાચવી છે.
કારે (ના) બાજુએ.
ચિંતા (ના) શીકર.

દાઘ (ના) સોઠગ્યાણી; બાળ-
કનું જતન કરનારી બાઘ.
રળિયાત્ય (ના) દાઘનું નામ.
સ્વાધીન કરું છું (કિ) સોઘું-
છું; હવાલામાં આપું છું.

પેટના (ના) પોતાના.
જળવળે (ના) સંભાળળે.
ઈનામ (ના) બદલો.
બલી (વિ) માયાળુ.
અર્ધ (વિ) અડધો.
ફલગો (ના) છલગો.
પેલી મેર (અ) = પેલી બા-
જીએ.

મુખમલ (ના) એક જાતનું
સુંવાળું કપડું.

હીંડાડિયે (કિ) ચલાવીએ.

બાગ (ના) વાડી.

સામસામી (અ) સામસામાં.

પાનું ફટું.

અડબડીયું (ના) અમળાં પડવું.

આલણુ ગાડી (ના) નાના છો-
કરાને ચાલતાં શિખવવાની
લાકડાની ત્રણ કે ચાર પેં-
ડાની ગાડી.

સુક્તિઓ (ના) તદખીરા.

શબ્દ (ના) બોલ.

સામરતું હરી (કિ) પાદ હરી
અક્ષર (ના) દસ્કત.
ખારેક (ના) સૂકી ખજૂર-
ની પીસી.

અવસ્થા (ના) હાલત; દશા.

ગુણુ (ના) ઉપકાર.

આશિગણુ (ના) બદલો આ-
પનારી.

અકળાવે છે (કિ) ગભરાવે છે.

પાનું ડમું.

શ્રમ (ના) મેહેનત.

હસી (કિ) પક્ષી ઉતરી; સારી
પેટે ઉતરી.

સાળે (વિ) તંદુરસ્ત.

કળ (ના) દુઃખ.

વિસામો (ના) આરામ.

હેતે (ના) પ્રીતિએ.

સંભાળે છે (કિ) જાળવે છે.

મમતા (ના) હેત; પ્રીતિ.

પ્રકાર (ના) રીત.

ઉપકાર (ના) મેહેરબાની.

આણા (ના) હુકમ.

મિથ્યા (વિ) નકામા, ફાકલ.

મિથ્યા કરી (કિ) લોપી.

વર્ષના ત્રણ મુખ્ય કાળ.

પોખ = અનાજનાં બીલાં કણસ-

લાને ગરમ રાખમાં શેકી દા-
ખા કઢાડી લખ ખાચછે તે.
સદા (અ) = હમેશ.
સુખ (ના) મજા.
સ્વચ્છ (વિ) નિર્મળ; ચોખ્ખું.

પાત્રું ટમું.

અન્ન (ના) અનાજ.
ઉધ (ના) નિદ્રા.
સ્મરણ ચોપડી (ના) કાઠ ખા-
બત યાદ રહે તેને માટે કંઈ
પણ હકીકત નોંધી રાખ-
વાની ચોપડી; નોટબુક.
સં-સ્મૃ યાદ રાખવું.

શિયાળો (ના) ટહાડની મોસમ.
ઉનાળો (ના) ગરમીની મોસમ.
વૃક્ષ (ના) ઝાડ.
ખલલ (ના) કૂંપળ.
પુષ્પ (ના) ફૂલ.
સુગંધી (વિ) સારી વાસવાળો
સં, સુ=સારો. ગન્ધ=વાસ.
ઠાઠો (વિ) ઠંડો.
વાયુ (ના) પવન.
મંદમંદ (વિ) ધીમો ધીમો.
વાય છે (ક્રિ) કૂંકાય છે.
અંદન (ના) ઓરસીયાપર બ-
સેલી સૂખડ.

લેપ (ના) (શરીરે) ચો-
પડવું તે.

લેપ કરીને=કપાળે ચોપડીને.
ઉપચાર (ના) ઉપાચાર; સાધન.
દ્રાક્ષ (ના) દરાખ.
ઘૃત્યાદિક=વગેરે.

અમૃત (ના) ઘણોજ મીઠો
રસ, જે પીધાથી એવું મ-
નાય છે કે માણસ અમર
થાય છે.

સં. અ=નહિ, મૃત=મરેલું.

સ્વાદ (ના) હલેજત.
સદા (ક્રિ-વિ) હમેશ
ચાર (ના) ઘાસ.
નાના પ્રકારનાં=તરેહતરેહનાં.
પ્રવાહ=વહેવું તે.
સ્થળે સ્થળે (ના) ઠેકાણે
ઠેકાણે.

નાવ (ના) ન્હાની હોડીઓ.
ખનાતી (વિ) ખનાતની.
ટોપ (ના) વરસાદથી બચવાને
માથા ઉપર જે સીધાડું વાળી
વસ્ત્ર નાખે છે તે.

ધાન્ય (ના) અનાજ.
અમત્કાર (ના) નવાઈની વાત.
ચોમાસું (ના) વરસાદની મોસમ.
સતોષ (ના) આનંદ; મજા.

પાનું ૬મું.

ઓળખ્યા (ક્રિ) પારખ્યા.
વર્ષ (ના) વરસ.
આશ્ચર્ય (ના) નવાઈ.
અનેક (ના) બહુ તરેહના
સં. અન્ નહિ, એક=રક.
સમૃદ્ધિઓ (ના) ઉમદા વ-
સ્તુઓ.
ઉત્પન્ન થાય છે (ક્રિ) પેદા
થાય છે.
પ્રાણી માત્ર=તમામ પ્રાણીઓ.
પરમેશ્વર (ના) સં-પરમ મહોટો,
ઈશ્વર, હિંદુ=રાખ્ય ચલાવ-
વું=રાખ્ય ચલાવનાર, જગત્ની
ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય
કરનાર.
બુદ્ધિ (ના) અક્ષલ.

પાનું ૧૦મું.

સર્વકાળ (ના) બારો માસ.
જળમય (વિ) પાણીવાળાં; બ્યાં
જોષએ ત્યાં પાણી એવાં.
અટકી રહેત (ક્રિ) બહાર
જવાત નહિ.
શાન્ત (ના) અનાજ.
કોહી જાત (ક્રિ) અતિશય

પાણીથી બગડી જાત.

દુકાળ (ના) અનાજની તમીનો
વખત-સં. કુષ્ નડારો, કાલ
વખત. દુષ્કાળ.

નાશ (ના) મરણ.
અનર્થ (ના) તુકસાત-સં-અન
નડાર, અર્થ=કામ=નડાર કામ.
સ્વાર્થ (ના) પોતાનો કાયદો
સં, સ્વ પોતાનો, અર્થ=કા-
યદો.

કાળની (ના) ઋતુઓની.
વહેંચણુ (ના) ભાગ પાડવાતે.
જીવ (ના) માણસ; અસ્પ્ર પ્રાણી

લક્ષભાણુ.

મજુર (ના) વૈતરો; મજુરી
કરી પેટ ભરનાર.

ચિંતા (ના) શીકર.
બમણો (વિ) બેવડો.
જાડો પાતળો (વિ) હલકો.
ઓણુ (ના) આ વરસ
અવસ્થા (ના) સ્થિતી; હાલત.
સઘળા દહાડાની=આખા દ-
હાડાની.

નિર્વાહ (ના) ચુજરાન.
જીવતો બચશે=જીવતાં તો રહેશે.

પાનું ૧૧મું.

કેવ (ના) પરમેશ્વર.
અભાગ્યા (વિ) કમનસીબ
સંજ વગરનાં, માગ્ય=નસી-
બ=નસીબ વગરનાં.

દયા (ના) મહેર.
સહાય થા=મદદ કર.
મળથી (સ) મારાથી.
કરાર (ના) શરીરે સારું.
હેયું (ના) છાતી.
સરસો (અ.) સાથે.
દુઃખી (વિ) હેરાન.
વૈધ (ના) વૈદ; દાકતર.
હિપકાર (ના) પાડ, મેહેરબાની
જન્મ સૂઝી=જીવીશ ત્યાં સૂઝી.
વીસરીશ (કિ) ભૂલીશ
ધર્માત્મા (વિ) દયાવાનુ; ધર્મ
કરે એવો; પુણ્યશાળી.
લક્ષણ (ના) ચિન્હ.
નબળાઈ (ના) અશક્તિ.
ચાદ (ના) ટીપ.
ઓસડ (ના) દવા.

પાનું ૧૨મું.

હકીયો (વિ) જકી.
આમદ (ના) ખોદાસ.

ઘટે છે (કિ) લાયક છે; ચો-
ખ્ય છે.

આગળથી (અ) પેહેલેથી
સામર્થ્ય (ના) જોર; કૌવત.
મંદવાડ (ના) માંદગી.

પાનું ૧૩મું.

સંતોષ (ના) આનંદ; શાન્તિ.
પ્રાર્થના (ના) ખંદગી.
અન્ન (ના) અનાજ.
વિસ્મિત (વિ) આશ્ચર્યવાળો.
રદાણુ (ના) બચાવ.
ઓળ (ના) હાર.
આનંદ (ના) ખુશી.
પ્રસન્ન (વિ) ખુશી.
ચિન્તા (ના) શીકર.
નિત્યે (અ) હમેશાં.

પાનું ૧૪મું.

દરિદ્રતા (ના) ગરીબી; નિ-
ધનપણું.
ઉદાર (વિ) દીલનો મોટો.
આચરણ (ના) વર્તણૂક.
સાધુ (વિ) સારા ગુણવાળો;
સદ્ગુણી.
વર્ષોવર્ષ=દર વરસ.

ભાગ્યવાન (કરીશ) (વિ) ન-
સીમદાર (કરીશ) પાર
પાડીશ.

બૂંઠ (ના) જમીન.

ચોગ્ય (વિ) લાયક.

પુત્ર (ના) છોકરો.

સ્તુતિ (ના) ગુણ ગાવા તે.

જમની.

ડાહી (વિ) શાણી: અક્ષલવાળી.

માયાળુ (વિ) દયાળુ.

મમતા (ના) હેત; પ્રીતિ.

અન્યાય (ના) ગેરવાજબી કામ

સં, અ=નહિ; ન્યાય=હનિસાક્

ધમકાવી (કિ) તિરસ્કાર કાઢી.

ઝાઢાણું (ના) હોરણી.

ચિતારો (ના) છખી પાડનારો.

નાનો સારંગીવાળો.

પાનું ૧૫મું.

સારંગીવાળો (ના) સારંગી વ-
ગાડનાર.

નાટક (ના) બની ગયલી અ-

થવા કલ્પિત હકીકતનું આ-

ગેહુળ માણસો મારફતે ચિત્ર

આપવું તે.

અંક (ના) નાટકનો એક ભાગ.

એમાં એક સ્થળે અને વખતે

થયલી હકીકતનો સમાવેશ

કરવામાં આવે છે.

પાત્ર (ના) નાટક ભજવી બ-

તાવવામાં રોકેલાં માણસો.

વેઠ (ના) પીડા.

બુદ્ધિમાન=અક્ષલવાળો. સં. બુદ્ધિ=

અક્ષલ; માન=વાળો.

ગુરૂજી (ના) મેહેતાજી; શિક્ષક.

સંસ્કૃત (ના) એક ભાષા છે.

શ્લોક (ના) કવિતા.

પ્રાકૃત (ના) કોઈ પણ દેશી

ભાષામાં ઉતારવું તે. ગુજરા-

તી મરાઠી વગેરે ભાષાઓને

પ્રાકૃત ભાષા કહે છે.

આરંભ (ના) શરૂઆત.

પાનું ૧૬મું.

અવકાશ (ના) કુરસદ; વખત.

પહોર (ના) ત્રણ કલાકનો

વખત. રાત અને દિવસના

આઠ પહોર હોય છે, દરેક

ત્રણ ત્રણ કલાકના. છથી

નવ સુધીનો પહેલો પહોર;

નવથી બાર સુધીનો બીજો,

એ પ્રમાણે. સંસ્કૃત, મહર.

પાધરાજ (અ) લાગલાજ.
 હોયો (ના) કામે.
 સંધ્યાકાળ (ના) દિવસનું પુરું
 થવું અને રાતનું શરૂ થવું એ
 વચ્ચેનો કાળ. તેમજ રાતનું
 પુરું થવું અને દિવસનું શરૂ
 થવું તે પણ સંધ્યાકાળ
 કહેવાય; પણ એ શબ્દ પેહેલા
 અર્થમાં વિશેષ વપરાય છે.
 એ (રાત અને દિવસ) ની
 સંધીનો વખત તે સંધ્યાકાળ.
 ગવૈયો (ના) ગાયનમાં તાલીમ
 આપનાર; ગાયનશિક્ષક;
 ગાયનનો ઉસ્તાદ.
 વાટ (ના) રાહ.
 ગભરાય (ક્રિ) અકળાય.
 ક્ષણ (ના) પળ.
 નવરાશ (ના) દુરસદ.
 સખીઓ (ના) બેહેનપણીઓ
 બોલાવણું (કૃ-ના.) તેડું.
 સખંધ (ના) સગપણ; કાઠ
 પણ તરેહનું એકાપણું.

પાનું ૧૭મું

રીસે (ના) કોધે.
 મેડો (ના) માળ.
 રાજની (અ) હમેશની.

કુચેશ (ના) નહારી મજાક.
 સં કુ=નહારી, ચેશા છેડતી;
 મજાક.
 નિત્ય (અ.) હમેશ.
 પ્રાર્થના (ના) વિનંતી.
 આગસુપણું (ના) એદીપણું,
 આગસ.

પાનું ૧૮મું

પ્રકૃતિ (ના) તખીયત.
 શિથિલ (ના) લથડતી; નરમ.
 અન્ત (ખાઉછું) અનાજ; (ના)
 તે મારું પોષણ કરેછે.
 કદાચિત્ (અ) વખતે.
 મમતા (ના) હેત; પ્રીતિ.
 ઇચ્છનો (કૃ) ચહાતો.
 વાનાં (ના) વાત.
 આગનાસ્વાગતા (ના) પરા-
 ણાચાકરી; આદરમાન વ-
 ગેરે આપવું તે. આવો બે-
 સો કહી વિવેકથી બોલવું
 વગેરે કરવું તે.
 સહાયતા (ના) મદદ.
 સિદ્ધ (વિ) તૈયાર; હાજર.
 બેહેનપણીઓ (ના) સખીઓ.
 અરસપરસ (-અ) માંહો-
 માંહે.

શોનંજી (ના) એક જાતનું
સુંદર ખીજાનું.

ધટે છે (કિ) લાયક છે; યો-
ગ્ય છે.

મેહેનત (ના) તસ્દી; શ્રમ.

હર્ષે (ના) હરખે; આનંદથી.

નિબ્રાત (અ) નક્કી; ખાતર
જમા.

વિવેક (ના) સારું બાપણ,
સારી વર્તણૂક વગરે ગુણ.

પાનું ૧૯મું.

પ્રથમ (અ) પેહેલા.

માન (ના) આખર; પ્રતિષ્ઠા.

મારીજ પૂજા કરી=મારોજ તિ-
રસ્કાર કીધો; મનેજ આડે
હાથે લીધો; મારીજ ધૂજ
ઝાટકી.

રીસ (ના) ક્રોધ; ગુસ્સો.

ચિંતા (ના) શીકર.

ગુનમાથી (ના) ગજવામાંથી.

ઝોળો (ના) લીટીઓ.

લાજ (ના) શરમ.

આગ્રા (ના) હુકમ.

ક્ષણ (ના) પળવાર.

ચાટ (ના) રાહ.

મીઠાઈ (ના) મિઠ્ઠી વસ્તુઓ-અ-

રશી, પેડા, વગેરે.

મુરખમો (ના) ખાંડ કે શાક-
રતી ચાસણીમાં ફેરી અથવા
એવી ખીજ કોઈ વસ્તુ નાખી
ખાવાની વસ્તુ બનાવે છે તે.

પાનું ૨૦મું.

ઝોડિંગણ (ના) હઢેલીને બે-
સવું તે.

પ્રસારીને (ક) લાંબા છૂટા ના-
ખીને સં. પ્ર=આગળ; સૃ=ના-
ખવું તે.

ગૃહસ્થાઈ (ના) ગૃહસ્થને જાન્ન
એવું; સારા કુળવાન પુરખને
ધટે એવું.

લક્ષણ (ના) ગુણ.

કૃતાર્થ (વિ) કરવાનું કરી લે-
વું તે.

સત્કાર (ના) વિવેક; આખર.

પદાર્થ (ના) વસ્તુ.

નિશ્ચય (ના) નક્કી.

શાણા (ના) ડહાપણવાળા;
વિવેકી.

પ્રસન્ન (વિ) ખુશી.

તઅક (ના) તાસક; રકાખી;
થાળી.

વેહેંચીહોય (કિ) ભાગ કા-

ધા હોય.

આવા (ના) બાઈ.

આડો (વિ) જમ્મી; જોડે માર્ગે
ચાલનારો.

પાનું ૨૧મું.

પ્રથમ (અ) શરૂઆતમાં.

આર પૂરું થયું નહિ=હુ તેથી
ધરાયો નહિ.

અબ્યા (વિ) મિટા.

પદાર્થ (ના) વસ્તુ.

મારી પ્રીતિ છે=મને ધણી
ભાવે છે.

લાજ (ના) શરમ.

ચેન (ના) નિરાંત.

ચાકરીકરવી=જોઈતું કરતું આ
પવું. અંદરનો અર્થ એથી
હલટાજ છે.

દાંડ (ના) નિર્લજ્જ; લાજ
શરમ વગરનો.

ચમકાને (કૃ) ચોકાને.

લક્ષણ (ના) રીતભાત; વર્ત
વાની રીત.

જાણીને (કૃ) જાણીજોઈને.

દુષ્ટાર્થ (ના) દુષ્ટબુદ્ધિ;

ચીકટાર્થ (કિ) ચીકણી વસ્તુ
થી બગડી.

પાનું ૨૨મું.

હરિહરિ (અ.) પરમેશ્વર.

પ્રથમજ (અ.) પેહેલીજ.

લોહો (કિ) લૂછી નાખ.

સ્વસ્થપણે (ના) નીરાંતે; કોઈની
ઠરકાર વગર.

દૈવયોગે (ના) સારે નસીબે.

કૂખ (ના) પાસું.

વિપત્તિ (ના) મુશીબત.

સેવા કરવી=કામકાજ કરવું.

શ્રમ (ના) મેહેનત.

આંખો કાઢાડી=ડોળા કાઢાડી;
ગુસ્સે થઈ.

ગાભરાં (વિ) ગભરાયલાં.

પાનું ૨૩મું.

જોડું (વિ) નારાજ; દિલગીર.

આગ્રહ (ના) બહોંસ.

ચૌડું (ના) બજાર.

અણુખોલાબ્યો (કૃ. વિ.) વગર
ખોલાબ્યો.

દાંડાર્થ (ના) લુચ્ચાર્થ; ખંધાઈ.

દુખવીશ (કિ) છવ કમ-
વાવીશ.

સ્નેહી (ના) હોસ્તદાર.

દાંતીઆ (ના) ચીડીયાં.

લાજ (ના) શરમ.
કરાવવા (કૃ) નક્કી કરવા.
વાટ (ના) રાહ.

પાત્ર ૨૪મું.

સારંગીવાળો (ના) સારંગી
વગાડનાર.
માનતાન (ના) ગાવું બળવવું.
હતાવળો (વિ) વહેલો.
ધર્મ (યશે) (ના) પુન (લા
ગશે.)
જગત્ રોક (ના) એક ધણો.

ધનવાન શાહુકાર હતો.
હલકાપણું (ના) નીચપણું;
રીસ (ના) ક્રોધ; ગુરસો.
ગરીબાઈ (ના) નિર્ધનપણું.
ઢોપ (ના) દુર્ગુણ.
હિંદરાણું (ના) થોરા થોડા
પૈસા દરેકે કલાડીને એકઠા
કરવા તે.
ટીપ (ના) કાગળ ઉપર નામ
સાથે પૈસાની રકમ ભરવી તે.

પાત્ર ૨૫મું.

ઝેહેનત (ના) શ્રમ.
ઝોડું (ના) માડું.

ભાગ્ય (ના) નસીબ.
નડખૂચ (ના) એક જાતનું મો-
ડું મીઠું ફળ.
સહેવાતો (કૃ) ખમાતો.
ભલો (વિ) કપટ વગરનો.

પાત્ર ૨૬મું.

ગુલામ (ના) સેવક.
હિંદુસ્તાન (ના) ઉત્તર હિં-
દુસ્તાન.
લેકિન (અ) પણ.
થોડેમેં (અ) ટૂંકાણમાં.
બહોત (વિ) ધણો.
પેટ કે મારે=પોપણુ—ગુજરાત
ખાતર.
કિનરી (ના) સારંગી.
કરાબ (ના) હુન્નર; ધલમ.
આગે (અ) આગળ.
ચાકરી કરી (ના) વગાડી; બળવી.
સતોષ (ના) ખુશી.
ખેસૂર (અ) સૂરથી બહાર;
કાનને સાઈ ન લાગે એવું.
લગાવે છે (ક્રિ) મેળવે છે;
સૂર ચોકસ કરવા સારંગીના
તારો ખેચે છે—ઢીલા કરે
છે વગેરે.

આ=ગાતા પહેલાં મળામાં રા-

ગતી ઝમાવટ કરી ગાવું શરૂ
કરવું તે.

લગાવીને (કૃ) મેળવીને.

ધસ (વિ) આ.

તન (ના) શરીર.

કાન (સ) શી.

બડાઈ (ના) મ્હોટાઈ.

નયન (ના) આંખ.

મટ્ટિ (ના) મટોડી.

મિલાઈ (ક્રિ) મેળવી છે.

હાડ (ના) હાડકાં.

જલે (ક્રિ) બળે.

જેસી (અ) જેવી.

લકડેકી (ના) લાકડાની.

મોટી (ના) ભારી.

આલ (ના) નીમાળા.

પોળી (ના) પૂળી.

મેહેલ (ના.) મોટી હવેલી.

ખાતર (અ) માટે.

જંગલ (ના) રાન, ખીન વ-
સ્તીની જગા.

સોયા (ક્રિ) સૂતા.

કહત (ક્રિ) કહેછે.

કખીરા (ના) કખીર નામનો
કવિ.

સુનો (ક્રિ) સાંભળો.

બેયા (ના) બાઇ.

આપ (સ) પોતે; જાતે.

ઉપલા ગાયનની સમજૂતી.

આ શરીરપી ધનની શી
બડાઈ—મ્હોટાઈ કરવી ? ન
આંખવડે આપણે કેખી શકીએ
છીએ તે મટોડીની બનેલી છે.
હાડકાં (મુવા પછી) જાણે લા-
કડાની ભારી હોય તેમ બળી
જાય છે; અને નિમાળા જાણે
ધાસની પૂળી હોય તેમ બળી
જાય છે; આપણા ઉપયોગને
માટે આપણે ઘરખાર બાંધ્યાં
અને મુવા પછી આપણને તો
સ્મશાનમાં લઈ જઈ બાળી મૂકે
છે. કખીર કવિ કહે છે કે હે
મારા બાઇઓ, તમે સાંભળો
કે માણસ જાતે મરી ગયા પછી
તેના મનને દુનીયા મરી ગયા
બરાબર છે.

સુંદર (વિ) મધુર.

વિપત્તિમાં (ના) દુઃખમાં; ગ-
રીઆઈમાં.

પાનું ૨૭મું.

પેટકું દેતી હૈ=સારંગીવડે મારા
પેટ ભરવા જેટલું હું પેઠ
કરી શકું છું.

આજરી (વિ) રોગી; માંદો.

ભગવાન (ના) પરમેશ્વર.
 ધરતી (ના) જમીન; પૃથ્વી.
 માર્ધ (ના) મા.
 આવંદ (ના) મેહેરબાન સા-
 હેબ; ધણી.
 અહુત (વિ) ધણો.
 એહેશાન (ના) ઉપકાર.
 લેકિન (અ) પણ.
 મુદા (વિ) ધરડા.
 પિતા (ના) બાપ.
 મિલકર (કૃ) એકઠા મળીને.
 ઉનન (સ) એણે (મારા બાપે)
 સારે (વિ) આખા.
 સારે જનમમે=આખી જીંદગીમાં.
 આદત (ના) ટેવ.
 આગ્રહ (ના) બોંહોસ.
 હઠીમાં (ના) મજબૂતમાં.
 ગટ કરી ગયો હુ=પેટમાં ઉતા-
 રી દીધી છે.
 ચોડી સરખી (વિ) જરાક.

પાનું ૨૮મું.

એતી (વિ) આટલી.
 અખરદાર (વિ) ટટાર.
 (પગ) કળે છે=(પગની અદ-
 ર) કળતર થાય છે.
 વિદાઈ (ના) જતી વખતે કંઈ

પૈસા વગેરે આપવું તે;
 વિદાયગીરી.
 પ્રસન્નતા (ના) ખુશી; ઈચ્છા.
 અંગવસ્ત્ર (ના) પીછોડી. સં.
 અંગ=શરીર; વસ્ત્ર=કપડું. શ-
 રીર ઉપર ઢાંકવાનું કપડું.
 કલ્યાણ (ના) ભલું.
 ખેદ (ના) દલગીરી.
 એ-તેમે (અ) એટલામાં.
 દીલગીર (વિ) નાખુશ.
 હુવા (કિ) થયો.

પાનું ૨૯મું.

કુચ (વિ) કંઈ
 ફજેતી (ના) ગેરઆખર.
 ચંચુ વાળે છે (કિ) (કા-
 થળીમાં) હાથ ધાલી બોળે છે.
 જૂલમ કરતે હો=પૈસા ઘણા-હ-
 દથી જ્યાંદે આપી મારા
 ઉપર ઉપકારનો જૂલમ ક-
 રો છે.
 ઓશિયાળે=પરતંત્રતાથી; પાર-
 કાને આધીન રહીને.
 લગટ (ના) બોંહોસ; આગ્રહ.
 અલાખલા (ના) દુઃખ; પીડા.
 તંદુરસ્તી (ના) શરીરે સુ-
 ખાકારી.

દોશત (ના) પૈસો.
 ભજવવાનું (કૃ) શરમાવવાનું.
 આનંદ (ના) ખુશી; મજા.
 ધર્મ (ના) દાન.
 રસભંગ (ના) મજામાં ખસ-
 સ પાડવી તે.

પાનું ૩૦મું.

કમાડ (ના) ખારણી.
 મારી ખરાબી કુધ=મારા ઉપર
 પુષ્કળ મુશીબત પડી.
 તોડડારી (કિ) ભાંગી નાખી.
 ઉનેઈ (સ) એણેજ.
 ખીલાઈ (ના) વિદાયગીરી.
 પાછ (કિ) મળી.
 આવરા (વિ) ગભરાયતો.
 ગીનેખી (કિ) ગંણ્યા પણ.
 કિનરી (ના) સારંગી.
 ધરકે (કૃ) મૂકીને.
 ઉન્ને (સ) એણે.
 ધખરાકે (કૃ) ગભરાઈને.

પાનું ૩૧મું.

ખાવકન (ના) શેઠાણી.
 એકશાન (ના) ઉપકાર.
 પધર (વિ) પંદર (૧૫)

ખરસ (ના) વરસ.
 લગ (અ) લગી; મુધી.
 દમડી (ના) અડધી પછની.
 કિમ્મતની ખોટી બદામો.
 અંગુઠી (ના) વીંટી.
 સાહિત્ય (ના) જોઈતી તૈયારી
 (પૈસા આપવાની.)
 રસેત્રી (વિ) ઢોળ ચઢાવેલી.
 જન્મ ગાંઠ (ના) વર્ષ ગાંઠ;
 શાલગીરી.
 આભૂષણ (ના) ધરણ.
 (મોટે) પ્રયત્ને (ના) મહા
 મુશીબતે.

પાનું ૩૨મું.

ચિંતા (ના) શીકર.
 ખડે (વિ) મોટા.
 ધક્રે (ના) હડસેતો.
 નાગો (વિ) વસ્ત્ર વગરનો.
 નિશા (ના) ખાતરી.
 ગાલી (ના) ગાળ.
 રામરામ (ના) સલામ.
 ખોડુ (ના) માડું.
 માર્ગ (ના) રસ્તો.
 શિખામણ (ના) ભણુ યાચ
 એવી વાત કહેવી તે.

પાનું ૩૩મું.

નીચ (વિ) હલકું.
 કર્મ (ના) કામ.
 એદ (ના) દીલગીરી.
 અમથું (વિ) વગર કાયદાનું.
 એકાદું (વિ) એકાદ.
 હસાહ (ના) આનંદનો ઉભરો.
 માન (ના) આખર.
 ઉપકારી (વિ) આભારી.
 કિરપા (ના) મેહેરખાની.
 મંગ લેતા હોં=માગી લઉ છું.
 બોલનાહી જરૂર હુવા=બોલવાની
 જરૂર પડી.
 લેવાયા=(ખોંસ કરીને) લેવ-
 ડાવ્યું.
 બાબા (ના) બાપ.
 સલાખીના=સલાહ વગર.
 દુસ્ત (વિ) સાર.
 આપસકી (વિ) પોતાની મા-
 લીકીની.
 એસી (વિ) આવી.
 કછું (વિ) કંઈ પણ.
 જિનસ (ના) જલુસ; વસ્તુ.
 નોકર (ના) સેવક.
 છાટે (વિ) ન્હાના.
 હાક (ના) ખૂમ.
 આકર (કૃ) આવીને.

ખીખી લોક (ના) છોકરીઓ.
 સામને (અ) આગળ.
 બખના (કિ) વગાડવી.

પાનું ૩૪મું.

ધનકે (સ) એની.
 દુસરેખી (વિ) ખીખઓ પણ.
 લેકીન (અ) પણ.
 ખડે (વિ) મોટા.
 મેરે તેં (સ) મને.
 સકુન (ના) શબ્દ.
 મુસે (સ) મોરેથી.
 અધે (વિ) આધળા.
 દડીલા (વિ) લુચ્ચો; દમાખોર.
 ચોર લે ગયા=ચોરી ગયો.
 પરવા (ના) દરકાર.
 છૂપકર (કૃ) સંતાઈને.
 ઝોચીતા (અ) ઝોચિતો.
 છીન લીએ=છીનવી લીધા.
 દુષ્ટ (વિ) નહાર.
 અધર્મ (વિ) પાપિષ્ઠ.
 કર્મ (ના) કામ.

પાનું ૩૫મું.

સ્વાધીન કર=હવાલામાં આપું.
 ઉઘાર (વિ) મોટા દીલના.

દ્રશ્ય (ના) ગરીબાઈ; નિ-
ર્ધનતા.

સર્વસ્વ (વિ) સધળું.

અન્યાય (વિ) ગેરવાજખી.

સં. અનહિ; ન્યાય=ઈ-
ન્સાફ.

વાસના (ના) યુક્તિ.

અરકત (ના) આખાહી.

મૈયા (ના) મા.

જન (ના) જીવ.

અછા (અ) સાર.

ચુર (વિ) નહાર; પાપી.

રોટી મીઠાઉંગા=પેટ નેટલું માગી
ખાઈશ.

સાધુ (વિ) દીલના મોટા, પ્ર-
માણિક.

ખીજમત (ના) નોકરી.

એકીલા (વિ) એકલો; નિ-
રાધાર.

અટાઈ (ના) સાદી.

બુદ્ધેપનમે (ના) ધડપણમાં.

ઝર દઉં (ક્રિ) છોડી દઉં.

પાનું ૩૬મું.

છોટા (વિ) ન્હાનો.

નાકુવત (વિ) નબળો; શક્તિ
વગરનો.

છીટ (ના) સુગ.

ભોગનેકા (કૃ) ભોગવવાને.

અધા (વિ) આંધળો.

ગાનેવાલા (ના) ગાનારો;
ગવૈઓ.

પોસતાહું (ક્રિ) પોપણુ કર
ધું; ગુજરાન ચલાવું ધું.

કલકી (ના) કાલની.

ત્રેવડ (ના) ગોઠવણુ.

ધર્મશાળા (ના) ધર વગરના

ઉતાડ્યોને મુકામની જગા.

અશક્ત (વિ) શરીરે નબળા.

ભેશું (અ) સાથે સાથે.

સરક્ષણુ (ના) પરવરશી; રક્ષણુ.

કુલાં (ના) ઢગરાં.

હર્ષથી (ના) આનંદથી

ધર્માત્મા (વિ) દયાવાન.

સનકર (કૃ) સાંભળીને.

હરખસે (ના) આનંદથી.

લાડકવાયાં (વિ) લાડકાં.

ખોટા (વિ) નહારા.

પાનું ૩૭મું.

વિધ્નક-ર્તા (વિ) નુકસાનકારક.

ખેદ (ના) દીલગીરી.

ગુણવાન (વિ) ભલા; સદ્ગુણી.

પેટનો (ના) મારો પોતાનો

છોકરો.

મોટપણું (ના) ઉદારતા; મોટાઈ.

ઉત્તર (ના) જવાબ.

સાક્ષી (ના) શાહેદી. સં. સ=

સાથે; અક્ષિ=આંખ. જેની

આંખ આગળ હકીકત બની

હોય તે; નજરો નજર જોનાર.

મિજબાની (ના) ઉન્નણી.

વેદના (ના) દુઃખ.

સંગતી (ના) સોખત; સ-
માયમ.

જો (ના) ખીક; ધાસ્તી.

એકાદ (વિ) એક.

કુલક્ષણ (ના) નદારી ચાલ.

સં. કુ=નદારી; લક્ષણ=ચા

લ. નદારી વર્તણૂક.

વર્તમાન (ના) સમાચાર.

પાતું ૩૮મું.

નીચપણું (ના) હલકાઈ.

કુર્ગેણ (ના) નકારા ગુણ.

સં-કુ=નકારા ગુણ=લક્ષણ.

નિદાન (ના) શરૂઆતમાંજ

કારણ ઉત્પન્ન થવું તે.

આશા (ના) હુકમ.

મુશળ (ના) મેહેતાળ.

પાંશરી (વિ) સીધી; બરાબર.

આશ્ચર્ય (ના) નવાઈ.

તિસ્કાર (ના) ધિક્કાર; વ-
ચ્છકાર.

અનાડી (વિ) મુખો. અજાની

તે અપભ્રંશ જણાય છે.

આરડ્યાં (ઇ) મોટે મોટે

સાટે ખેસર ગાયું.

મોજ (ના) મજા.

ચોકી (ના) પોલીસનો મુકામ.

પાતું ૩૯મું.

શ્રમ (ના) મેહેનત.

વિદાયગીરી (ના) પુશબકતી-

માં કાંઈ આપવું તે.

પ્રત્યક્ષ (વિ) ખુલ્લે ખુલ્લું.

ધક્કા મુક્કી (ના) હડસેલા હ-
ડસેલી.

અજળનાં (કૃ) અચિતો.

પ્રાણુપ્રિય (વિ) જીવ સરખા
વહાલા.

તરછોડે છે (કિ) વછોડી ના-
ખે છે.

દુષ્ટ (વિ) પાપી.

મમતા (ના) હેત; પ્રીતિ.

ચોખ્ખ (વિ) લાયક.

શિક્ષા (ના) સજા.

ખરાપણું (ના) સાચાપણું.

પાતું ૪૦મું.

પ્રયોજન (ના) મતલબ; હેતુ.
વત્તા (વિ) વધારે.
સંતાપ (ના) દીલગીરી.
નિશ્ચય (ના) ખાતરી.
બળ (ના) ભાર.
આશ્ચર્ય (ના) નવાઈ.
ભાષાંતર (ના) તરજુમો.
લુચ્ચાઈ (ના) હોંગાઈ; ખં-
ધાઈ.
ઉપદ્રવ (ના) પીડા.
અન્યાય (ના) ગેરવાજબી કા-
મ; ગુન્હો.

ક્ષમા (ના) માફ.
શબ્દ (ના) જરા પણ વાત.

પાતું ૪૧મું.

વસ્તુ (ના) સાધન.
ભાગે છે (કિ) તોડે છે.
સૃષ્ટિ (ના) દુનીયા.
રત્ન (ના) રત્ન જેવાં સારાં
છોકરાં.
દર્શન (ના) દેખાવ.
એવું મારે દર્શન ન જોઈએ=એ-
વું મોટું મારે જોવું નથી.

મેના.

મેના (ના) એક સુંદર મીઠા
સ્વરવાળું પક્ષી.
મધુર (વિ) કાનને પ્રિય લાગે
એવા.
મોહિત (વિ) ધણીજ ખુશી
થઈને; હૃદયી વધારે ખુશી
થઈને.
હર્ષે (ના) હોસથી.
ઉતાવળો (અ) જલદીથી.
વેચાતી લઈ (કિ) ખરીદ કરે.

પાતું ૪૨મું.

ચારો (ના) ખાવાતું.
છેડા જાલીને (કિ) પલ્લો પ-
કડીને.
આગસુ (વિ) સુસ્ત.
વીસારીશ (કિ) ભૂલી જઈશ.
હઠ (ના) જક.
અઘાડ (ના) પૃથ્વી સં-ગ્રહ
+મંદ=મંદું જગતું મૂળ ૩૫
પૃથ્વી ધડાને આકારે છે;
સૃષ્ટિમાં એવાં ધણાં અઘાડાં છે.
ખીલોરી (વિ) પારદર્શક કાચ.
હાંક (ના) ખૂમ.
બહેનપણી (ના) સખી.

કષ્ટ મિત્ર (ના) ધણો પ્યારો
મિત્ર. સં-કષ્ટ=ચઢવાયલો કષ્ટ
કષ્ટિછા કરવી.
ત્રૈલોક્ય (ના) ત્રણ લોક—જ-
મત્—સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ
સં. ત્રિલોક.

પાનું ૪૩મું.

નિર્મળ (વિ) ચોખ્ખું. સં.
નિઃ=વગરનું મલ્લ=મેલ, કચ-
રો=કચરા વગરનું.

તાપ (ના) તડકો.
નિત્ય (અ) રોજ રોજ.
અચ્છીઓ (ના) બોહીઓ.
અધમુર્ધ (વિ) અકળાવી.
સ્વર (ના) અવાજ.
દીપ (ના) ગાવાના સાત
સૂરમાં સૌથી ઉંચો.

સૂર (ના) અવાજ.

માસ (ના) અવાજ.

આત્મા (ના) જીવ.

અસન્ન (વિ) ખુશી.

લાત (લાગી) (ના) લહે લાગી;

માયા લાગી.

ચિત્રામણ (ના) છખી.

રાગણી (ના) મોટા રાગોનો

પેદા રાગ. મુખ્ય છ રાગ

છે અને તેના દરેકના પેદામાં
પાંચ પાંચ રાગણીઓ છે.

વ્યર્થ (અ) ફાગટ.

જન્મગાંઠ (ના) વરસગાંઠ
શાલગીરી.

પૂતળી (ના) દીંગલી.

સમૂહગીત (અ) તદ્દન.

ખડખડ (ના) ગડખડ; પંચાત.

પાનું ૪૪મું.

નરો (વિ) તદ્દન.

હીપનાસ (ના) જે દીવસે ખા-
લકુલ ખાવું નહિ તે.

ધમધમાટ (ના) રહેજ હાલ-
વું તે; ધમકારો.

શક્તિ (ના) ગતી.

ગાબરી (વિ) અસાવધ.

ધ્રુવતી (વિ) કાંપતી.

નિર્દય (વિ)=ફૂર=સં નિઃ=વગ-
રનો દય=દયા.

સાવધ (વિ) જાગૃત.

ઝોઢણું (ના) હોરણી.

અક્ષિસ (ના) ઇનામ તરીકે.

ભરણ પોષણ (ના) ખવડાવ-
વું પીવડાવવું તે.

કંકાસ (ના) કજીઓ.

નિસાસા (ના) હાથ ના-
ખવી તે.

ક્ષમા (ના) મારી.

વીસરનાર (ના) ભૂલનાર.

પાનું ૪૫મું.

દયા (ના) રહેમદીલી.

બંદીખાનું (ના) કેદખાનું.

(બાથ) ભરાવી (ના) ભે-
ટી પડી.

એદ (ના) દિલગીરી.

બહેનપણીઓ (ના) સાહેલીઓ.

સધાયે (અ.) સાથે.

પાંચી કુંકા (ના) ઠીકરાને
ગોળ ઘસી ઉછાળીને રમવા-
ની નાની છોકરીઓની એક
રમત.

કૂદડી (ના) એ નાની છોકરીઓ
અવળા હાથ રાખી પાસે
પાસે એક ખીજના પગ
લાવી ગોળ ચક્રર ફરે છે
તે રમત.

ધ્યાન (ના) ચિત્ત.

ઉપવાસ (ના) આધા વગર
રહેવું તે.

પાનું ૪૬મું.

મડકું (ના) મુવેલું શરીર;
શબ.

મનુષ્ય (ના) માણસો.

દશા (ના) અવસ્થા; સ્થિતી.

વ્યાકુળ (વિ) પીડાયલી.

ભાગ્યવાન (વિ) નસીબદાર.

સમાઈ (ક્રિ) પેશી જાઉં.

પરાજ (ના) ઘાસ.

વેગળી (અ) દૂર.

પ્રાર્થના (ના) કાલાવાલા.

પશ્ચાત્તાપ (ના) પરતાવે સં.
પશ્ચાત્=પછવાડેથી; તાપ=દી-
લગીર થવું.

આગ્રા (ના) હુકમ.

સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છતાં
છોકરાં.

લાડકવાયા (વિ) લાડકા.

પાનું ૪૭મું.

ચમત્કાર (ના) નવાઈ જેવું
કામ.

પ્રતિજ્ઞા (ના) સોગંદ ખાવા.

સ્વતંત્ર (વિ) કોઈના કાબુમાં
નહિ રહેવું તે.

કોડ (ના) મનની ઇચ્છા.

કરી (ના) મગક.

અટકાવ (ના) હરકત.
છૂટી (ના) સ્વતંત્રતા.
મારી પછવાડે યશો=મને ખો-
ટાંસ કરીને કહેશો.
અધિકાર (ના) ઉપરીપણું.
પહોર દહાડો અઢયો=નવ કલાક
થયા.

જડ (વિ) સુસ્ત.
ગભરાયલાં (વિ) બેખાકળાં;

પાનું ૪૮મું.

શીરામણુ (ના) સવારમાં જરા
નાસ્તો કરી લેવો તે.

ગંજીફે (ના) પાને.

ગિલ્લીદંડે (ના) એક નાના ચાર
આંગળના લાકડાના કકડાને
લાકડીએ ઉછાળી દૂર નાખ-
વાની રમત.

શોભે (ક્રિ) સારી દેખાય.

પારખી (ના) શીકારી.

ગાભરી (કરીશ) (વિ) અ-
કળાવીશ.

પાનું ૪૯મું.

બડી (ના) ચોવીસ મિનિટનો
વખત તે એક બડી. અઢી

બડીનો એક કલાક. ૫
દગ વિધા (ના) દગલખાણ.
ધમ્મઠા (ના) મરણ.
ચરવડીને (કૃ) ચીડાધને.
શીશુડો (ના) સીપડી; સીસોડી.
કકળવા (કૃ) બબડવા.
નિસાસો (ના) હાય, અહસોસ.
છડી (ના) લાકડી.
દીંગલી (ના) ચીથરાની પૂતળી.
પછાડી (ક્રિ) બેરથી અફાળી.

પાનું ૫૦મું.

રગદોળી છે (ક્રિ) બગાડી છે.

પ્રથમ (અ) પેહેલાં.

વેળા (ના) વખત.

ભાણું (ના) ખાવાની યાળીએ.

પીરસવું (ક્રિ) ખાવાની વસ્તુ-
એ મુકવી તે.

રસોડું (ના) રાંધવાની જગા;
રાંધણી.

નાના પ્રકારનાં=જુદીજુદી નતનાં.

પકવાનન=સાર સાર બોજન. સં-
પક=પાકેલું અજા=અનાજ.

ઉપદ્રવ (ના) પીડા; રોગ.

સ્વતંત્ર (વિ) નિરંકુશ; છૂટથી
વર્તનારાં.

ગટકથા (ક્રિ) ગળામાં બિતા-
રી દીધા.

આહાર (ના) ખાવું તે.
મટરો (કિ) જરો.
ભોગવવું (કૃ) ખમવું.

પાનં પૃમું.

ચારતો (કૃ) રોકતો.
ધણી (ના) વર.
ઝોડકાર (ના) સારી પેટે જ-
મી રહ્યા પછી જે વાયુ
મ્હોડાની મારફતે નીકળે છે
તે. સં. ઉદ્દગાર.

ઝોથે (ના) પડે.
હળવે હળવે (અ) ધીમે ધીમે.
હોજ (ના) નાનું સરખું ત-
ળાવ.

નાવડું (ના) હોડકું.
પાયો (કિ) રોક્યો.
વીસરી ગઈ (કિ) ભૂલી મઈ.
ધકેલી લેવું (કૃ) હડસેલી લેવું.
જખર (અ) જોરથી; કસીને.
ઝલાવીએ (કિ) આમ તેમ
વાંકું ચુંકું કરવું તે.

ઝોંક (ના) વાંકું વળવું તે.
સંભાળવા (કૃ) બચાવવા.
ચા (ના) પવન.

ત્રાસ (ના) ગભરાટ.

અધમુવાં (વિ) અડધાં મુવેલાં

જેવાં; જેભાન.

રોક્યાં સર્વ્યાં (કિ) ગરમી
આપી.

અકર્તાં (વિ) ખાધરાં.
અમળાવા માંડ્યું (કિ) દુખ-
વા લાગ્યું.

મૂછાં (ના) જેભાની.

કપ (ના) ધુળરી.

શ્વાસ (ચઢ્યો) (ના) હાંફ
થઈ.

વિપત્તિ (ના) આપદા.

પાનું પરમું.

ખખર ઘણી ખોટી છે=તખીયત
ઘણી ખરાબ છે.

ખાપુડાં (ના) લાડકાં (છોકરાં.)

સાંભરશે (કિ) યાદ રહેશે.

અધિકાર (ના) ઉપરીપણું.

ખોડું (ના) માડું.

સિદ્ધ (વિ) હાજર; તૈયાર.

મીઠીઆવળ (ના) સોનામુખી.

ખોટો (વિ) નાપસંદ.

અજીર્ણ (ના) બદહજમી.

ગુણકારી (વિ) ફાયદાકારક.

અધિક (વિ) વધારે.

સતોષે (ના) આનંદે.

પાનું પડમું.

અન્યાય (ના) ગેરવાજખી કામ.
શિક્ષા (ના) સજા, ગુન્હો.
ધાક (ના) ખીક.
બંદીખાનું (ના) કેદખાનું.
ભય (ના) ધાસ્તી.

કાંટાનાં ઝાડ.

ગૃહસ્થ (ના) આખરદાર સ-
દ્ગુણી માણસ. સં. ગૃહ=ઘ-
ર; સ્થ=રહેવું.

કાશ્મીર (ના) હિન્દુસ્તાનની
ઉત્તરે એક પ્રાન્ત.

વૈશાખ (ના) હિંદુઓનો સા-
તમો માસ. એ માસમાં તાપ
સખત પડે છે.

સંધ્યાકાળ (ના) સાંજ પૂરી
થયા પછીનો અને રાત શરૂ
થતાં પહેલાંનો એ વચલા
ગાળાનો વખત.

સંધાયે (અ) સાથે.

કુંગરી (ના) ટેકરી.

રમણીય (વિ) શોભામમાન,
આખને આનંદ આપે એવા.

પદાર્થ (ના) વસ્તુઓ.

સૂર્ય (ના) સુરજ.

અસ્ત (પામવું) (ના) આ-
થમવું. સવં જગતને સોનેરી
રંગનાં વસ્ત્ર...જાય છે=આ-
થમતા સૂર્યનો તડકો પડે. સો-
નેરી રંગનો-હોય છે તેથી
સઘળી વસ્તુઓ તે તડકો
પડવાથી સોનેરી કપડાંથી
છવાયલી હોય એવી દેખાય છે.

કુંગર (ના) પહાડ.

કલ્પના (ના) વિચાર; ખુદો.

સુખ (ના) મજા.

ગાડરાં (ના) બકરાં; મેઢાં.

સુસ્વર (ના) સારો અવાજ.

સં. સુ=સારો, સ્વર=અવાજ.

કાને પડયું=સાંભળ્યું.

વાટે (ના) રસ્તે.

સંતાપ (ના) દુઃખ.

દુષ્ટ (વિ) નહારાં.

એક મત થઈ=સામટો વિચાર
કરી.

મૂળ કાઢવું=મૂળમાંથી નાશ કરી
નાખવો કે ફરી ઉગવા પામે
નહીં.

ઝોઢા (ના) શરીર ઉપરનું
ઉત્તર જે વસ્ત્ર તરીકે છે તે.

કુહાડી (ના) કાપવાનું ઝોળર.
ભોંય ખરાબર કરી નાખું=તમા-

મ કાપી નાખું.
કુહાડો (ના) લાકડા કાપવાનું
માઢું ઓળર.

પાનુ પ૪મું.

મનસુઓ (ના) વિચાર; ખુદો;
તરંગ.

રીસે (ના) રોધે.

સંભાર (ક્રિ) યાદ કર.

આશ્વિન (ના) હિંદુઓનો ખાર-
મેા મહિનો.

હપ (ના) અદેખાધ; વેર.

ચોગ્ય (વિ) લાયક.

વ્યર્થ (વિ) નકામું.

માર્ગે (ના) રસ્તે.

ઠાઠ (ના) ઠંડી.

સહેવું (ક્ર) ખમવું.

ચોટી (વિ) ચોરી કરનારાં.

પાનુ પ૫મું.

રાત્રી (ના) રાત.

પરાક્રમ (ના) ભારી કામ.

રમીરહી (ક્રિ) ઘૂંટાયા કાધી.

પરોઠ (ના) સહવાર

શોભા (ના) ભપકો; મજા.

હોસે (ના) અતિશય ખુશી.

જઈ મળવું (ક્ર) પકડી પાડવું.

મહેનત (ના) મુશીબત.

કોરે (ના) બાજીએ.

બેટા (ના) દીકરા.

હળવે હળવે (અ) ધીમેધીમે.

ઉપદ્રવ (ના) હરકત; ધમ્મ;
ખલલ.

ધૂમ (ના) અતિશય ગડબડ.

પંચરંગી (વિ) જુદા જુદા
રંગનાં.

નાના પ્રકાર (ના) જુદી જુદી
જાત.

ચમતકારી (વિ) નવાઈ જોવાં.

સુસ્વર (ના) મધુર અવાજ.

લૂંટાલૂંટ (ના) એકદમ લાપ
જવું તે.

ચકિત (થયો) (વિ) છક થ-
ઈ ગયો.

ચિન્તા (ના) શીકર.

અનેક પ્રકારે=ધણી રીતે.

સંરક્ષણ (ના) બચાવ. સં.

સં=સારી રીતે, રક્ષ=બચા-
વવું.

સહિત (અ) સાથે.

બલાં (વિ) સારાં.

હુદાર (વિ) મનનાં મોટાં.

પાનું પદ્મું.

અમથો (અ) નકામો.
 ઉપયોગી (વિ) કામનાં.
 પૂરું કરવું (કૃ) તંગી ટાળવી.
 ઓશિયાળો (વિ) ઝાંખો.
 ચેદાશ (ના) જે ઊત્પન્ન થા-
 ય તે.
 પરોપકાર (ના) પારકાનું બહુ
 કરવું તે.
 સદા (અ) હમેશ.
 કલ્યાણ (ના) બહુ.

દેવજી.

અકલ ચળી હતી=ગાંડો થઇ
 ગયો હતો; હોલે દિલ થઇ
 ગયો હતો.
 ઉપદ્રવ (ના) ધમ્મ; હરકત.
 ફનેતી (ના) નામોશી; ગેર
 આખર.
 દુષ્ટ (વિ) નકારાં.
 સહે (ક્રિ) ખમે.
 એકાદી (વિ) કામક.
 અકાર (ના) ગડબડાટ; શોર.
 અડકાવી (કૃ) દબને; અંધ ક-
 રીને.
 જાનોમાનો (વિ) સુપકાથી.

પાનું પઢમું.

વતન (ના) ભગીર.
 વાદ (ના) મુકદ્દમો.
 હરિ (ના) હરિઓ.
 કર્મ (ના) નસીબ; તકદીર.
 સ્વસ્થપણે (ના) નિરાંતે.
 પગ મેલવાનું=રહેવાનું.
 દમડી (ના) પૈસાની હલકામાં
 હલકી રકમ.
 મસ્કરી (ના) મજાક.
 દુષ્ટ (વિ) નકારો; કૂર.
 વિપત્તિ (ના) મહા દુઃખ.
 સહાય (ના) મદદ.
 અકલે ગઇ=ગાંડો થઈ ગયો.
 વત્તી (વિ) વધારે.
 દશા (ના) હાલત; સ્થિતિ.
 દયા (ના) રહેમદિલી.
 સમય (ના) વખત.
 અન્યાય (ના) ગુન્હો.
 ક્ષમા (ના) માફ.
 પશ્ચાત્તાપ (ના) પસ્તાવો સં-
 પશ્ચાત્ત=પછવાડેથી તાપ=ત-
 પવું; દલગીર થવું.
 અપરાધ (ના) ગુન્હો.

પાનું પદ્મું.

ભાન નથી=અકલ નથી; ગાંડો છે.

વ્યર્થ (અ) ફાગડ.
 દીન (વિ) ગરીબ; લાચાર.
 આશા (ના) હુકમ.
 રીસે (ના) ક્રોધે.
 આર્યના (ના) વિનંતી.
 ક્ષમા (ના) માફી.
 ચાર્યા (કિ) રોક્યાં.
 બળ્યો (કિ) સામેલ થયો.
 ચેષ્ટા (ના) મનક.
 તમાશો (ના) મજા.
 આરડવા લાગ્યો=ધણેજ મોટેથી
 બૂમ પાડવા લાગ્યો.
 સરદારી (ના) ઉપરીપણ.
 કલબલાટ (ના) શોરમકાર.
 રાતો ચોળ (ના) ધણેજ રાતો.
 હળવે હળવે (અ) ધીમે ધીમે.

પાનું ૫૬મું.

ચાપ (ના) ગુન્હો.
 અવગણના (ના) બેદરકારી.
 ચોગ્ય (વિ) લાયક; વાનખી.

દાણા વીણનારી છોડો.

બાનરીયાં (ના) બાનરીનાં ક-
 ણસલાં.

આનંદ (ના) ખુશી.
 પ્રસન્ન થાય છે=ખુશી થાય છે.
 લણુનારો (ના) કાપનારો.
 એકીવારે (અ) પુષ્કળ.
 બસો (વિ) ઘ્યાળુ.

પાનું ૬૦મું.

પડયાં. આખડયાં (કૃ) આખ
 તેમ પડેલાં.
 વીણું (કિ) એકઠા કરું.
 કલ્લા (ના) ખોખા.
 વેગળેથી (અ) છેટેથી; દૂરથી
 દૈવ (ના) નસીબ.
 અન્યાય (ના) ગુન્હો; અપરાધ.
 બલી (અ) ઠીક.
 મહારાજ (ના) મેહરબાન.
 શાહુકાર (ના) પ્રમાણિક કામ
 કરનારી.

ઝુંટવી (કૃ) ખુચવી.
 પેદા થયાં (કિ) ઉત્પન્ન થયાં;
 ઉગ્યાં.

મહેનત (ના) મજુરી.
 એની મેળે (અ) આપોઆપ.
 સમ (ના) સોગદ.

ખીવરાવો છો (કિ) ગભરા-
 વો છો.

પાનું ૬૧મું.

શ્રમ (ના) મહેનત.
અડી (કિ) અડકી.
અન્યાય (ના) ગેરવાજખી કામ.
હોડ (કિ) ચાલ.
ચોક્કી (ના) પોલીસનો મુકામ.
પાંશરી (અ) પાધરી પાધરી;
સીધી સીધી.

પાનું ૬૨મું.

અનર્થ (ના) નુકસાન; ખીગાડ.
દયા (ના) રેહેમદિલી.
ખીગાડ (ના) નુકસાન.
બલાઈ (ના) બલમનસાઈ.
નવાઈ (ના) આશ્ચર્યની ખીના.
માતખર (વિ) પૈસાદાર.
ન્યાય (ના) ઇન્સાફ.
ન્યાય કરનાર (ના) ન્યાયાધીશ;
ઇન્સાફ કરનાર.

દંડ (ના) પૈસા લેવાની શિક્ષા.
હરે હરે (ના) અરે પરમેશ્વર.

પાનું ૬૩મું.

વિસામો (ના) આરામ.
દેવવાન (વિ) બાગ્યશાળી; ન-

સીખદાર.

દુષ્ટ (વિ) નકારો માણસ.
વતીની (અ) બાબતની.
શિક્ષા (ના) સજા.
નિસાસો (ના) નિશ્વાસ.
ઊત્તર (ના) જવાબ.
બલી (વિ) જુઠું ન ખોલે એ-
વી; વાજખી ચાલનાર.
ખિચારી (વિ) ગરીબ.
રૂએ છે (કિ) રડે છે.
ચોરી (ના) ચોરીનો આરા-
પ—હોમત.
વીણુવા (કૃ) એકઠાં કરવા.

પાનું ૬૪મું.

ચોક્કી (ના) પોલીસને રહેવાની
જગા.

કાલાવાલા (ના) આજીજી.
આનંદ (ના) ખુશી.
પ્રાર્થના (ના) કાલાવાલા.
સ્વસ્થ (વિ) નિર્ભય.
પ્રસન્ન (વિ) ખુશી.
બાગ્યવાન (વિ) નસીબદાર.
ગરજ (ના) જરૂર.

સહાયતા (ના) મદદ.
પોંખ (ના) અનાજનાં લીલાં
કણસલાંને ગરમ રાખોડીમાં

શકી તેમાંથી દાણા છૂટા
પાડેલા તે.
આલત (કિ) પહોંચત.

પાતું ૬૫મું.

લજવાધને (કૃ) શરમાધને.
આશીર્વાદ (ના) સારી દુવા.
કારભારી (ના) વહીવટદાર.
સહાય થવું (કિ) મદદ કરવી.
મેં આગળ=પાસેજ.
કાપણી (ના) તૈયાર થયતું
અનાજ કાપી લેવું તે.
વર્ષોવર્ષ (ના) દર વરસ.
હેત (ના) માયા.
ઝાળખીએ છેએ (કિ) પી-
છાનીએ છીએ.
નીંદવા (કૃ) ખેતરમાંથી નકા-
મું ઘાસ કઢાડી નાખવા.
તેડી જવું (કિ) લઈ જવું.

પાતું ૬૬મું.

મોટાં (વિ) મોટા દિલનાં.
સરખા (અ) જેવા.
પધારે (કિ) મેહેરખાની કરી
આવે.
આચ (ના) નસીબ.

મોટાઈ (ના) અભિમાન.
સંકોચ (ના) હરકત; અ-
શુભમો.
ખોટું (ના) ખરાબ.
સમાધાન (ના) સતોષ.
ભો (ના) ભય; ધારતી.
આશીર્વાદ (ના) સારી દુવા.
આકૃતિ (ના) બહારનો દેખા-
વ; ચહેરો.
દીસે છે (કિ) દેખાય છે.
દશા (ના) હાલત; સ્થિતિ.
ઉત્પન્ન થઈ છે (કિ) જન્મી છે.
સંશય (ના) શક.
નકારી (વિ) મેલી.

પાતું ૬૭મું.

ભાગશે (કિ) કકડા થશે.
મૂર્ખ (ના) જે અકલ આદમી.
સુહાં (અ) સાથે.
ખૂંચી લીધા છે (કિ) છીન-
વી - ખુંટવી લીધાં છે.
પાંસરી (વિ) સીધી.
દેશાઈ (ના) જમીદાર.
મહિનો (ના) માસિક પગાર.
નવરાં (વિ) ઉદોગ વગરનાં.
લુચ્ચાં (વિ) ઠગારાં.
ખીમાડ (ના) નુકસાન.

વારને (કિ) અટકાવને.
બીખારી (વિ) બીખ માગ
નારા.

ઘાલ (કિ) એસાડ.
દરિદ્રતા (ના) ગરીબાઈ.
પીડા (ના) દુઃખ.
અન્ન (ના) અનાજ.
ઠંચિછા (ના) મજા.
વીણું (કિ) એકઠું કરે.
સર્વદા (અ) હમેશા.
ઉપદ્રવ (ના) હરકત; પીડા.
મશ્કરી (ના) મળક.
હળ (ના) ખેતીનું એક ઓ-
જાર.
જાના (વિ) ચુપ.

પાનું ૬૮મું.

સાચી (વિ) ખરી.
(ધર્મ) કરે (ના) દયા દાખ-
લ આપે.
નિશ્ચય (ના) ખાતરી.
બલા (વિ.) સારા.
દયાવીને (કૃ) સપડાવીને.
રીસ (ના) ક્રોધ.
લુચ્ચો (વિ) ઠગારો.
ઉઘાડું (વિ) ખુલ્લે ખુલ્લું.
હળવે (અ) ધીમે.

શાહુકાર (ના) સીધે રસ્તે
ચાલનાર.

નમ્રતા (ના) નરમાસ.
સ્વરૂપ (ના) દેખાવ; મતલબ.
પ્રથમ (અ) પહેલાં.

પાનું ૬૯મું.

મારકણો (વિ) મારે એવો.
વગળો (અ) દૂર.
ચોકસ (ત્વ) ચેતતા.
ચિન્તા (ના) ફિકર.
સંદેહ (ના) શક.
માર્ગ (ના) રસ્તો.
સમાગમ (ના) સોખત.
નિર્વાહ (ના) ગુજરાન.
વિશ્વાસ (ના) બરાસો.
રાજપત્ર (ના) રાજનામું.
કોટવાલ (ના) પોલીસના સી-
પાઇનો ઉપરી; ફાજદાર.
સ્વાધીન કચો (કિ) હવાલે
કચો.
ટક્યો છે (કિ) નીક્યો છે.
વચન (ના) બોલવું તે; ક-
હેવાથી.
પ્રમાણ (ના) સાખીતી; ખાતરી.
પરીક્ષા (ના) ખાતરી.
ઝાળખું છું (કિ) પીછાનું છું.

ચોકશીદાર (ના) તપાસ રા-
ખનાર.

ઠીક (અ) ચોકસ.

પાનું ૭૦મું.

બીખારી (ના) બીખ માગ-
નારા.

પરાક્રમ (ના) મોટું કામ; પો-
તાની મેળે કીધેલું બારી કામ.

મજાઓ (ના) ભૂખે મરતા મા-
ણસો.

કકળે છે (કિ) બબડે છે.

અમલદાર (ના) અધિકારી.

લાંચ (ના) હક વગરનો પૈસો
લેવો તે; રૂશવત.

તર્જની (ના) અંગુઠાની જોડે-
ની આંગળી.

નિશાની (ના) ધસારત.

ખાતર જમા (ના) ખાતરી.

ભૂડો (વિ) નકારો.

સંશય પ્રકૃતિ=વેહેમી સ્વભાવ.

સંદેહ (ના) વેહેમ.

ચોખ્ખ (વિ) લાયક.

અટકળ કરવી (કિ) ધારી લેવું.

કુમાવિસદાર (ના) અમલદાર.

બાબા (ના) ભાઈ.

પાનું ૭૧મું.

ક્ષમા (ના) મારી.

અપરાધ (ના) ગુન્હો.

અન્યાય (ના) ખોટું.

નાહક (વિ) નકામો.

(દુઃખી) કરી (વિ) સંતાપી.

નિમિત્ત (ના) તોહોમત.

છળ્યો (કિ) દગ્ગો; છેતર્યો.

લાજ (ના) શરમ.

ઝાળખવા (કૃ) જાણવા; પી-
છાનવા.

ઉતાવળી (અ) જલદી.

વાટ (ના) રાહ.

ફડફડતો (કૃ) બડબડતો.

બકે છે (કિ) વગર વિચાર્યું
ખોલે છે.

બાકી (અ) નહિતો.

એક મનથી=એક દીલથી.

પાનું ૭૨મું.

વાંકો (વિ) આડો.

અપરાધ (ના) ગુન્હો.

જોષને [કૃ] ઝાળખીને.

સમજણ [ના] બુદ્ધિ.

ઠીક કરીને [કૃ] વિસ્તારીને.

બહાને [ના] નિમિત્તે.

હજે છે [કિ] છેતરે છે.
 પ્રસંગ [પ્રમાણ] [ના] સંજો-
 ગ પ્રમાણ.
 ધારીને [કૃ] વિચાર કરીને.
 નિશ્ચય [ના] ખાતરી.
 વ-તું [અ] વધારે.
 શાખાશ [અ] આફરીન.

પાનું ૭૩મું.

કૃપા [ના] મેહેરખાની.
 શુભવાન [વિ] સદ્ગુણી.
 કઠોરતા [ના] દૂરપણ.
 અનીતિ [ના] ખોટો માર્ગ;
 દુર્ગુણ.
 વાંક [ના] ગુન્હો.
 સ્વાધીન કરવો [કિ] હવાલે
 કરવો, સોંપણ કરવી.
 અધિકાર (ના) અખત્યાર.
 ઠીક (અ) સારું.
 અનર્થ (ના) જરવાજખી કામ.
 સત્તા (ના) અધિકાર.
 ઉપદ્રવ (ના) નુકસાન.
 કદાપિ (અ) કદાચ.
 રૂઢી (વિ) સારી.
 સમજણ (ના) અકલ; ખુદિ.
 ન્યાય (ના) ઈન્સાફ.
 અન્યાય (ના) જરઈન્સાફ.

વર્તમાન (ના) હકીકત.
 તાકીદ (ના) સખત હુકમ.
 અડકાડવો (કૃ) લગાડવો.

પાનું ૭૪મું.

ઉપકારી (વિ) આપવારી.
 ગૃહસ્થ (ના) સદ્ગુણી માણસ.
 ઝાળખાણ (ના) પીછાન.
 ખીતી (વિ) મભરાતી.
 નમે છે (કિ) પગે લાગે છે.
 ખરાબરી (ના) સરખાપણ.
 હળવેજ (અ) ધીમેથી.
 વહેમ (ના) સંશય.
 રમણીય (વિ) રોખાયમાન.
 આફતિ (ના) બહારનો દેખાવ.
 ચતુરાઈ (ના) હોંશીઆરી.
 મોટપણું (ના) મોટું દિલ.
 હલકે શબ્દે=ધીમેથી.
 સત્કાર (ના) આગતાસ્વાગત.
 યોગ્ય (વિ) લાયક.

પાનું ૭૫મું.

ખેપેજ (ના) વખતેજ;
 વારીએજ.
 ભાગ્ય (ના) નસીબ.
 આગા (ના) હુકમ.

દ્રણ (ના) અનાજ.
 રેણુકાપુરી (ના) એક શેહેરનું
 નામ છે સં. પુરી=શેહેર.
 મોલવારી (ના) અનાજની
 અછતને લીધે મોલું મળવું તે.
 સહાય (ના) મદદ.
 માતખરે (ના) પૈસાદારે.
 વૈતરો (ના) મજૂર.
 ઠીક (અ) વિગતવાર.
 શિખામણ (ના) બહુ ધમ્મી
 ને સારી વાત કહેવી તે.
 બજન માર્ગ (ના) સ્તુતિ-પ્રા-
 ર્થના કરવાનો રસ્તો.
 ચિત્ર (ના) છબી.
 કુટુંબ (ના) કુળ; વંશ.
 દરિદ્રતા (ના) ગરીબાઈ.
 દશા (ના) હાલત; અવસ્થા.

પાનું ૭૬મું.

કારે (ના) બાળુએ.
 વર્તમાન (ના) સમાચાર.
 આકૃતિ (ના) ચહેરો.
 (બાન) થાય છે (ના) યાદ
 આવે છે.
 પક્ષ (અ) ખાતરી ભરેલું.
 મમતા (ના) હેત; પ્રીતિ.
 દયાવાન (વિ) દયાળુ.

સમાચાર (ના) હકીકત.
 ધ્યાનમાં (ના) મનમાં.
 બલાપણું (ના) બલમનસાઈ.
 સ્પષ્ટ (અ) ખુલ્લી રીતે.
 અવતરી (કૃ) જન્મી.
 દરિદ્રાવસ્થા=દરિદ્ર+અવસ્થા=
 ગરીબ હાલત.
 કઠણ (વિ) ખૂરી.
 ખોડે (વિ) પાપી; નહાઈ.
 કર્મ (ના) કામ.
 લાજ (ના) શરમ.
 સદ્ગુણ (ના) સારા ગુણ.
 બરોબરી (ના) સરખે સરખા
 હોઈએ તેમ.
 ક્ષમા (ના) માફ.
 મેડતાણી (વિ) એ નામની
 રજપૂતોમાં અટક છે.
 હકીકત (ના) વાત.

પાનું ૭૭મું.

અપવાદ (ના) અવગણના;
 બોલવું ઉઘાપવું તે.
 અપવાદ થાય નહીં=પૂછ્યું તેનો
 ખુલાસો કીધા વગર ચાલે
 નહીં.
 પ્રગટ (વિ) ખુલ્લું.
 હલકી (વિ) નીચ.

જાતિ (ના) ન્યાત.
 નીચ (વિ) હલકી (જાતના).
 સતોષ પામશે = ખુશી થશે.
 તિરસ્કાર (ના) ધિક્કાર.
 મેહેનપણી (ના) સખી.
 નિશ્ચય (અ) નક્કી.
 કસ્યાણ (ના) બહુ.
 લખાવીને (કૃ) વિગતવાર.
 કુળ (ના) વંશ.
 ઉત્પન્ન થઈ છું = જન્મી છું.
 મેડતીયા = રજપૂતોમાં એક અ-
 ટક છે.
 સરદાર (ના) ઉપરી.
 વતન (ના) જગીર.
 સાફ (અ) ખુલ્લું.
 પરસ્પર (વિ) માંહોમાંહે.
 પ્રીતિ (ના) પ્રેમ.
 અનુભવ (ના) જાતે ભોગ-
 વવું તે.
 દેવ (ના) નસીબ.
 તેમનું (સ) મારા ધણીનું.
 હિન્દુઓમાં બૈરી ધણીનું નામ
 દેતી નથી.
 શરીર ખગડયું = માદા પડયા.
 કર્મ (ના) નસીબ.
 વહેલીજ (અ) છેક નહાન-
 પણથી.
 જન્મતાં (કૃ) અવતરતાં.

પહેલાંજ (અ) અગાઉ.

પાનું ૭૮મું.

ઘરઘણી = મારો વર.
 નિર્દય (વિ) દયા વગરના; ક્રૂર.
 દિયર (ના) ધણી-વર-નો નાનો
 ભાઈ.
 ઠેકાણે કરી = ઉચાપત કરા.
 છૂપાવી (કૃ) છાતું રાખી.
 અમરપૂર (ના) એક શહેરનું
 નામ.
 રતનપૂર (ના) એક શહેરનું
 નામ સં. પુર = શહેર.
 ઉપકાર (ના) બહુ.
 સંભારી (કૃ) યાદ કરી.
 ખખર (ના) સંભાળ.
 અંતઃકાળ (ના) મરતી વખ-
 તનો સમય.
 કૃતગતા (ના) કીધેલો ઉપકાર
 જાણવાનો ગુણ સં. કૃત = કી-
 ધેલું; જ્ઞા = જાણવું.
 વત્તી (વિ) ચઢતી.
 યોગ (ના) સંજોગ, સમય;
 તક.
 ઝાળખતા હતા (કિ) પીછા-
 નતા હતા.
 આનંદનાં (ના) ખુશીનાં.

ભર્તી (ના) ધણી.
પ્રાણુ (ના) જીવ.
સેવા (ના) ચાકરી.
હેઠળ (અ) નીચે.
શ્વત્રુ (ના) દુશ્મન.
જઈ પડયો (કિ) ફસાયો.
આરગિર (ના) ઘોડેસ્વાર.
શ્રમ (ના) થાક.

પાનું ૭૯મું.

ઠાકાર (ના) રજપૂતને એ
નામ દઈ ખોલાવવામા આવે છે.
શરાપણું (ના) બહાદૂરી.
પાયગા (ના) ઘોડેસ્વારોની
દુકડી.
છાપો મારવો=હલ્લો કરી ઘેરી
લેવું તે.
સર્વસ્વ (વિ) સઘળું.
જખમ (ના) ધા.
ભણીના (અ) તરફના.
સેનાપતિ (ના) લશ્કરનો ઉપરી.
સિદ્ધારસ પત્ર (ના) સિદ્ધારસનો
કાગળ; ભલામણનો કાગળ.
રૂઆતી (કૃ) સારા થતાં.
સ્વાનગી (ના) ઉઠાંત્રી; મુકામ
ઉઠાવવો તે.
હિન્દુસ્તાન (ના) ઉત્તર હિન્-

દુસ્તાન.
પરણ્યો (કિ) લગ્ન કીધાં.
વૈકુંઠવાસ્તી થયા=મરણ પામ્યા.
સં વૈકુંઠ=વિજયનું સ્વર્ગ; વા-
સી=રહેવાવાળા—સ્વર્ગમાં ર-
હેવાવાળા, ખેડેસ્તનશીન=મરણ
પામ્યા.
વિપત્તિ (ના) સંકટ; અતિશય
દુઃખ.
ધ્યાનમાં (ના) જાણ્યામાં.
છાતી ફાટી ગઈ=ધણેજ ખેદ
થયો.
ચમત્કાર (ના) નવાઈ જવી
વાત.
મમતા (ના) હેત; પ્રીતિ.
વિદ્યાબ્યાસ (ના) વિદ્યા+અ-
બ્યાસ=વિદ્યા ભણાવવી તે.
યોગ્ય (વિ) લાયક.
દરિદ્રતા (ના) ગરીબાઈ.
સંભાળ (ના) અરદાસ્ત.

પાનું ૮૦મું.

ઉદાર (વિ) મોટા દિલના.
પ્રીતિપાત્ર (વિ) પ્રીતિને લાયક.
ગુર (ના) શિખવનાર.
ઝાડકાર (ના) પેટમાંથી પવ-
ન ઉઘે આવે ખોડા વાટે

અવાજ સાથે નીકળે છે તે.

વર્ણન (ના) ખ્યાન.

અતઃકરણ (ના) દિલ; કલેબુ.

આનંદનાં (ના) ખુશીનાં.

પ્રાણ (ના) જીવ.

નિત્ય (અ) હમેશ.

આગ્રા (ના) હુકમ.

કુષ્ટ (વિ) કૂર.

આળા પાડીશ=મળક કરીશ;

ખીજવીશ.

આદર સત્કાર (ના) માન

આમર.

સુખ સમાધાન (ના) એક

ખીજના મનનો સુખથી ખુ-

લાસો.

વર્તમાન (ના) સમાચાર.

હર્ષ (ના) ખુશી.

વાયુ (ના) પવન; તે ખુશીથી

ગાંડી જેવી થઈ જશે.

સુખે (ના) ખુશીથી.

નોતર (ના) ઈજન.

અડકીશ (ક્રિ) છેડીશ.

પાનું ૮૧મું.

ભાગ્યોદય (ના) ભાગ્ય+ઉદ-

ય=નસીજનું ઉગવું તે.

મૂળ (ના) કારણ.

લાજશ (ક્રિ) શરમાઈશ.

ખળ (ના) જોર.

બેટ (ના) બક્ષિસ.

વીસરનાર (ના) ભૂલનાર.

જન્મ સુધી (ના) જીવીશ ત્યાં

સુધી.

અન્ન (ના) અનાજ.

કલ્યાણ (ના) ભડું.

ધાર્મિક (વિ) ધર્મ ઉપર આ-

સ્થાવાળાં.

સર્વદા (અ) હમેશ.

ગંગા અને જમના.

પ્રાતઃકાળે (ના) સવારે.

વસંત ઋતુ (ના) એ ઋતુમાં

ઝાડોને નવી ફૂંપણ આવે

છે અને તે માધ માસમાં

બેસે છે, અને ચૈત્રની શર-

આતમાં પૂરી થાય છે.

શ્રીમંત (વિ) પૈસાદાર; ધન-

વાન. સં. શ્રી=લક્ષ્મી; મન્ત=

વાળો.

હાજરી (ના) સવારે જરા

તરા ખાવું તે.

સુખડી (ના) કોર ખાવાનું;

મીઠું ખાવાનું.

રચી (ના) ખાવાની ઈચ્છા.

વતી (વિ) વધારે.
આનંદ (ના) ખુશી.
પદાર્થ માત્ર (ના) તમામ વ-
સ્તુઓ.
ચઢના (કૃ) ઉગતા.
શોભા (ના) ભપકો.
અનુકૂળ (વિ) માફક; લા-
ચકના.
ધંદ્રિઓ (ના) નાક, કાન, આંખ,
મ્હોઢું અને સ્પર્શ એ પાંચ
ધંદ્રિઓ કહેવાય છે.
મંદ (વિ) ધીમે; માફકસરનો.
મુગંધ (વિ) સારી વાસવાળો;
ખુશબોદાર, સં. સુ=સારી
ગંધ=વાસ.
શીતલ (વિ) ઠંડો.
સ્પર્શ (ના) અડકવું; લાગવું.
ત્વચા (ના) ચામડી.
મધુર (વિ) મીઠો.
રસના (ના) જીભ.
મુખ્ય (ના) ફૂલ.
ઘ્રાણુ (ના) નાક.
મધુર (વિ) મીઠો; કાનને પ્રિય
લાગે તેવા.
શબ્દ (ના) અવાજ.
કર્ણ (ના) કાન.
વિષય (ના) વસ્તુ.
સાત્વિક (વિ) શાન્ત; મનને

ટહાડક આપે એવો.
ભાવ (ના) તખીયત.
સમય (ના) વખત.
ચકિત થઈને (કૃ) આશ્ચર્ય
પામીને.
લૂઓ (વિ). ધી કે તેલ ચો-
પડ્યા વગરનો.
રૂચી (ના) ખાવાની હોંસ.
ભણ્ણી (અ) તરફ.

પાનું ૮૨મું.

દૃષ્ટિ (ના) નજર.
ચંચળ (વિ) ચપળ.
સ્તબ્ધ (વિ) સ્થિર; હાલ્યા
ચાલ્યા કે બોલ્યા વગરની.
કષ્ટ (ના) દુઃખ.
(આડી) વાટે (ના) આડે
રસ્તે.
અંતે (અ) આખરે.
એંચતાણુ (ના) તાણુતાણુ;
એંચાએંચી.
સ્નેહાર્દ્ર (વિ) પ્યારવાળા-મં-
જોહ=પ્યાર, આર્દ્ર=ભીંજેલું.
કામળ (વિ) મીઠો.
ધીરજ (ના) હિંમત.
બાગ (ના) વાડી.

અન્યતોજ ગયો=ધણી મુશીખતે
ઉતર્યો.

અમલુ (ના) નાના છોકરાને
પેહેરાવવાનું કડવું.

પાનું ૮૩મું.

અંગરખો (ના) ડાંગો. સં.
અંગ=શરીર; રહો=રક્ષણ ક-
રનારો. શરીરને રક્ષણ ક-
રનાર કપડું.

અર્ચ (ના) ખરચ.

અર્થ (અ) મિથ્યા.

પૂર થતું (ક્રિ) પૂર પડતું.

મુખડી (ના) મીઠી વસ્તુઓ.

પ્રત્યક્ષ (વિ) ખુલ્લે ખુલ્લી;

હાજર સં. પ્રતિ=સામે;

અક્ષી=આંખ; આંખ આગળ.

જન્મ (ના) જન્મગી.

શાક ભાજી (ના) તરકારી.

ધર્મ વાસના (ના) ધર્મ કર-

વાની બુદ્ધિ.

ખીર (ના) દૂધ, ચોખા, અને

ખાંડની બનાવેલી સ્વાદિષ્ટ

વસ્તુ. દૂધપાક.

ચોળી (ના) પાતળી બે પડ-

વાળી રોટલી.

ઓટી કરવું=રોકવું.

ધૂંટડા બરવા=થોડે ઘોડે પાવુ.

અમૃત (ના) મીઠો રસ જે

પીધાથી અમર થવાય છે

એમ હિંદુઓ માને છે. સ-

અ=નહિ; મૃત=મરેલું.

ગળ્યું (વિ) મીઠું.

ભાવે છે (ક્રિ) સ્વાદિષ્ટ લાગે છે.

સતોષ (ના) ખુશી; આનંદ.

નિશ્ચય (ના) ખાતરી.

નિત્ય (અ) રોજ.

પાનું ૮૪મું.

નિરોગી (વિ) તનદુરસ્ત. સં.

નિ=નહિ; રોગી=રોગવાળું.

સતોષમ (ના) નાકે ગળે છે તે.

નશિકવા (કૃ) નાકમાંથી ચી-

ક્રણો પદાર્થ કઢાડી નાખવો તે.

ઉધરસ (ના) રસતું ઉંચે ચઢ-

ડવું તે.

વળતી (અ) પછી.

ક્રોધ (ના) ગુસ્સો.

આળસુ (વિ) એટી.

નીંદવાનું (કૃ) ખેતરમાંથી ન-

કામાં ઝાડ કઢાડી નાંખવાં તે.

ઉઘોગી (વિ) કામ કરનારાં.

સમાચાર (ના) ખબર.

વીસરવું (કૃ) બૂલવું.

અળવાન (વિ) જખરી.
અડવી (વિ) જોડા વગરની.
પગરખાં (ના) પગનું રક્ષણ
કરનારા-જોડા-પુટ.
ખૂડયો જશે (ક્રિ) પાયેમાલ
યશે.

પાનું ૮૫મું.

ખુંચશે (ક્રિ) ભોંકારો.
હો (ના) ભય; ધાર્તી.
પહોર દહાડો અડવો=નવ વાગવા.
ભાંડુ (ના) ભાઈ બેહેનો.
દાટ (ના) રાહ.
ગમી (ક્રિ) પસંદ પડી.
વીશરીશ (ક્રિ) ભૂલીશ.
ખામુખા (અ) નિશ્ચે; નક્કી.
પરોપકાર (ના) પર=પારકાને;
ઉપકાર=ભલું કરવું. પારકા-
નું ભલું કરવું.

અનુભવ=જાતે ખાતરી કરવી તે.
ઉપકારી (વિ) આભારી.
અભાવ (ના) કંટાળો સં.
અ=નહિ, ભાવ=પસંદ પ-
ડવું તે.

પાનું ૮૬મું.

અરફી (ના) મીઠાઈ.
પદાર્થ (ના) વસ્તુ.
હેતથી (ના) પ્રીતિથી.
ઉત્તર (ના) જવાબ.
અડવી (વિ) જોડા વગર.
ધોતાળ (વિ) જીવની દોલી.
જમવું (ક્રિ) ખાવું.
સંજોરી (ના) ધારી.
નિમિત્તે (ના) બહાને.
અચરજ (ના) આશ્ચર્ય.
ધર્માત્મા (વિ) દયાળુ.
ગિજાડ (ના) નુકસાન.
કાનમાં કાંકરા ધાલવા=કાનમાં
કાંકરા દાખી દુઃખ દેવું તે.
મમતા (ના) હેત.
સરાય (ના) શક.
વિપરીત (વિ) ઉલટી.
વાસના (ના) વિચાર; મનનો
ભાવ.

પાનું ૮૭મું.

સંતુષ્ટ (વિ) સંતોષવાળો.
ભાત (ના) રાંધેલા ચોખા.
શ્ચી (ના) ખાવાની ઇચ્છા.
સદા (અ) હમેશ.

કેશ (ના) ઠોકર.
વાંકું ચુકું (વિ) કંટાળા બ-
રેલું.

એકાદો (વિ) એકાદ.
ગળામાંજ બરાઈ રહેશે=પેટમાં
ઉતરશે નહિ.

રીસે (ના) કોધે.
હળ (ના) અતિશય દુઃખ
થવું તે.

હળાવે હળવે (અ) ધીમે ધીમે.

પાનું ૮૮મું.

નિયમ (ના) મન સાથે નક્કી
કરવું તે.

બારે મહિના=દરરોજ.

ટેવ (ના) આદત.

પૂરું કરીશ (કિ) પોષણુ કરીશ.

પાળીશ (કિ) પોષણુ કરીશ.

ચિંતા (ના) ફિકર.

પકવાન (ના) ગેબર, ખાનાં
વગેરે ખાવાની વસ્તુઓ.

નીતિ (ના) સારી વર્તણૂક.

અધટલું (વિ) નાલાયક.

પાનું ૮૯મું.

સદેહ (ના) શક.

ફરિદતા (ના) ગરીબાઈ.

લાલચ (ના) લોભ.

કર્મ (ના) કામ.

આચરશે (કિ) કરશે.

ટોપ (ના) ઠપકો.

ખિન્ન (વિ) દલગીર, દુઃખી.

ગળ્યા (વિ) મીઠા.

ઓઢણી (ના) હોરણી.

ખાદી (ના) બહુ જાડું લુગડું.

શોભશે (કિ) સારી દેખાશે.

કઢજો (વિ) ઢંઢપડા વગરનો.

બેઢખો.

ઠાઠ (ના) ભપકો.

સાયવું (કિ) સંધરી રાખું.

ઉપદેશ (ના) શિખામણ.

સંભારી (કૃ) ચાદ કરી.

મમતા (ના) હેત.

પાનું ૯૦મું.

પ્રસન્ન (વિ) ખુશી.

પ્રીતિથી (ના) હેતથી.

વાટ (ના) રાહ.

ધાબરી (વિ) ગભરાયલી.

ક્ષમા (ના) માફી.

બહેનપણું (ના) સખીપણું.

ભો (ના) ધાસ્તી.

શીતળા દેવી (ના) સહીયદ.

વારી (કિ) રોકી; મના કીધી.

વળવાનું (કૃ) પાસું ફેરવવાનું.
સામર્થ્ય (ના) જોર.
ધારા (ના) ધાર.
ચુબન (ના) ઝોડી.
અન્નદાતા (ના) પૂર કરનારી;
અનાજ આપનારી.

પાનું દરમું.

ચોડી કરીશ (ક્રિ) સાચવીશ.
ચાકરી (ના) સરભરા.
વય (ના) ઉમ્મર.
જતન (ના) રક્ષણ.
ક્ષણ (ના) પળ.
ઝોખારે (ક્રિ) ઉધરસ ખાય.
વૈધ (ના) દાકતર.
ઔષધ (ના) ઝોસડ.
કંડીયા (ના) વાંસની ચીપો.
ગુર્થાને અનાવેલો દાખડો.
વીજળો (ના) પંખો.
ચિત્ર (ના) છબી.
ગીત (ના) ગાયન.
કલ્પના (ના) ખુદો; વિચાર.
વીસરીને (કૃ) ભૂલી જઈને.
ગમત (ના) મજા.
મીચેલી (વિ) ખીડેલી.
કંકણ (વિ) જોખમ ભરેલા;
ધાસ્તીવાળા.

પુસ્તક (ના) ચોપડી.
કહેણીઓ (ના) કહેવતો.
ખીશ નહિ (ક્રિ) ગભરાઈશ
નહિ.
દયા (ના) રહેમદિલી.
કરાર કરવો (ક્રિ) સામ્મ કરવું.
અણુસારે (ના) ઈશારતે.
કરાર (ના) આરામ.
ઉઘડવી (કૃ) ખુલવી.
નખજાઈ (ના) કમ તાકાત.
ચાઠાં (ના) ફેફલાના ડાઘા.
ફેર (ના) નરમ પડવું તે.

પાનું દરમું.

માયા (ના) હેત.
ગુણ (ના) બદલો.
રાજી (વિ) ખુશી.
હર્ષ (ના) ખુશી.
બક્ષિસ (ના) ઇનામ.
સામર્થ્ય (ના) જોર.
ઝોળખાણુ (ના) પીછાન.
સન્માન (ના) આવકાર અ-
પવો તે.
સુંદર (વિ) સારાં.
સતોષ (ના) આનંદ.

નાનો જગુ.

વતન વાડી (ના) જગીરની વાડી.

ચોકસાઈ (ના) તપાસ.

વાટમાં (ના) રસ્તામાં.

મસાણુ (ના) દાટવા અથવા બાળવાની જગા.

ચોતરા (ના) મસાણુમાં બે-સવાની ઉંચી જગા.

વિલાપ (ના) રડતાં.

દયાવાન (વિ) દયાળુ.

મદદ (ના) સહાય.

બુદ્ધિએ (ના) વિચારથી.

પાનું ૯૩મું.

બેઠવાને (કૃ) શરીર સાથે ચાંપવાને.

ચિંતા (ના) હરકત.

માઠું (ના) નહારા શબ્દો.

ક્ષાગે છે (ક્રિ) મનમાં દુખે છે.

મડોસણુ (ના) પાસે રહેનારી; નજીકમાં જેનું ઘર હોય તે.

વ-તો (અ) વધારે.

વહાલી (વિ) હેતવાળી.

પાનું ૯૪મું.

અમથોજ (અ) નકામોજ.

હાંક (ના) ખૂમ.

હાંકડી (ના) કરકટી; ખાટલી.

કરા (ના) બરફનાં ચોસલાં.

કરણુરસ (ના) દયા ઉપજાવે.

એવું બોલવું.

ખજે નહિ [ક્રિ] નીકળતાં બધું

રહે નહિ.

નીચા [વિ] વાંકા.

સરસો [અ] સાથે.

દીનબોલા [વિ] દયા ઉપજાવે

એવું બોલનારા.

ખોટો [વિ] નહારે માર્ગે ચાલે

એવો.

અકસ્માત [અ] એકદમ.

વિસ્મિત થઈ [વિ] આશ્ચર્ય

પામી.

ચરિત્ર [ના] હકીકત.

અવસ્થા [ના] હાલત; સ્થિતિ.

સાળવી [ના] વણકર.

નિર્વ્યસની [વિ] કોઈ પણ

વ્યસન નહિ કરનારો—દા-

૩-તાડી-ભાંગ-ગાંજો-અશીષુ

એ જે ખાય પીએ તેને

વ્યસની કહે છે.

ઉદ્યોગી [વિ] કામમાં વખત

રોકનાર.

પ્રમાણિક [વિ] સાચા બોલો.

વધ [ના] ઉમ્મર.

નિરોગી [વિ] રોગ વગરની.

સુદર [વિ] કુટડી; દેખાવડી.
સસાર કામ. [ના] ધર કામ.
શ્રીતિ [ના] હેત.
શ્વેષા [ના] રોજગાર.

પાનું દપમું.

આ લોકમાં [ના] આ દુની-
આમાં.
વાસણ ફૂસણ [ના] તપે-
લી-થાળી-વાડકા વગેરે.
સામાન [ના] ઝોળરો.
સસાર [ના] ધર.
મહેનત [ના] મજૂરી.
સંકટ [ના] દુઃખ.
નિભાવ [ના] સંસાર ચલાવવો;
ગુજરાત ચલાવવું.
કાપણી [ના] તૈયાર થયણું
અનાજ કાપી લેવું તે.
હિપન્ત થયો [કિ] પેદા થયો.
ઝોસડ [ના] દવા.
હોરાત થયો [કિ] ખુરી અવ-
સ્થા આવી.
કરજ [ના] દેવું.
ઝૂડ્યો [કિ] ફૂડ્યો.
બ્યાજ [ના] નાણાનું ભાડું.
અકળાયાં [કિ] ગભરાયાં.
હિપવાસ [ના] કડાકા; ખાવાનું

ન મળવું તે.
દેવવાનું [વિ] ભાગ્યવાનું; ન-
સીખદાર.
નિસાસા [ના] હાય, અફસોસ.
નિર્દય [વિ] ફૂર સું નિર=નહિ
દય=દયા.
ધમકાવીને [કૃ] ગભરાવીને;
કઠોર વચન કહીને.
બંદીખાનું [ના] કેદખાનું.
કાલાવાલા [ના] આજીજી.
વાયદો [ના] મુદત ઊપર
મુલતવી રાખવું.
સમ [ના] સોગદ.
માતખર [વિ] પૈસાદાર.
મૂળગી [વિ] જરા.
અવસ્થા [ના] સ્થિતિ; હાલત.
પથર જેવી [ના] ધણીજ
કઠણ.
પલળો [કિ] પીગળો.
વિપત્તિ [ના] દુઃખ; સંકટ.
ઠાળવા [કૃ] મટાડવા.

પાનું દદમું.

સામર્થ્ય (ના) જોર; કૌવત.
પ્રાર્થના (ના) આજીજી.
દરિદ્રતા (ના) ગરીબાઈ; નિ-
ર્ધનપણું.

દેવું (ના) સામા માણસનું
માણસ.

ધરણે (ના) ગીરો; અવેજમાં.
પ્રકારે (ના) રીતે.

વીનવ્યો (કિ) સમજવ્યો;
સમજવીને કહ્યું.

દયા (ના) રહેમદીલી.

હિતર (ના) જવાબ.

શાખ (ના) આખર; એટ.

ખાણી ભરાઈ આવ્યાં=રડી પડી.

શોભા (ના) આખર.

ગળી ગઈ (કિ) મનમાં આ-
ણ્યું નહિ.

વપું (વિ) વધારે; વિશેષ.

હઠ (ના) જક.

મનિસ (ના) માણસ. સં.
મનુષ્ય.

વાસના (ના) ભુક્ષિ; સદ્ગુણી-
દયા ભરેલી વર્તણૂક.

માતખરોતે (ના) પૈસાદારોને;
ધનવાનોને.

ધર્મ કૃત્ય (ના) ધર્મનાં કામો.

ભુક્ષિ (ના) અક્ષલ.

પ્રમાણિકપણે=સચ્ચાર્થી; નિ-
મકહલાલીથી.

છછીના (વિ) અવેજ વગર.

મીતાળપણું (ના) દીલ ઘણું

મોકળું કરવું તે; દોલા

જવના થઈ જવું તે.

દશા (ના) સ્થિતિ.

નિત્ય (અ) રોજ; હમેશ.

સંધ્યાકાળ (ના) છેક સમી
સાંજનો વખત.

સંભાળ (કિ) સાચવ.

સ્વાધીન (ના) કીધાં. હવાલે
કીધાં.

ભેટાડયાં (કિ) ચાંપ્યાં.

ખચ્ચી (ના) ખોડી.

ભેટ (ના) મળી લેવું તે.

સંભાળ (ના) ખરદાસ્ત.

ઓશિંગણું (વિ) આભારી.

પાનું ૯૭મું.

ગડખડ (ના) ગભરાટ.

ભગવાન (ના) પરમેશ્વર.

મુડદું [ના] મુવેલું શરીર;
શખ.

સ્તબ્ધ [વિ] સ્થિર; હાલવા
ચાલવાની ગતિ વગર.

સાવધ [વિ] જાનગૃહ; હોશિયા-
ર; ભાન લાવવું તે.

નાના પ્રકારના [ના] તરેહવાર;
જુદી જુદી જાતના.

વૈધ [ના] દેશી દાકતર.

નાડ [ના] સં. નાડી.

નિરાશ [વિ] આશા વગરની.

ચોકશી [ના] તપાસ.
ચક્રી [ના] ધુમરી; તમ્બર;
કેર.
પ્રેત [ના] મુડદું; શખ.
મૂરી માટી આપવા [કૃ] દાટવા;
ભૂમિદાહ કરવા.

હૂકમ [ના] આજ્ઞા.
સ્વાધીન [ના] કબજે.
મારી પાસે કાંઈ નથી=હું નિ-
ર્ધન—ગરીબ છું.
પેટનું ઠેકાણું કરશે=પોપણુ કરશે.
હડ [ના] જક.
મુરખખી [ના] શેઠ.
સમાચાર [ના] હકીકત.
લાડ કર્યું [ના] હેત દેખાડ્યું.

પાનું ૯૮મું.

પોપણુ [ના] શુજરાન.
સામર્થ્ય [ના] જોર; શક્તિ.
વિદ્યાબ્યાસ=વિદ્યા+અબ્યાસ=ભ-
ણાવવું.
ભાષણુ [ના] બોલવું; વાત.
પ્રીતિ [ના] માયા; હેત.
મમતા [ના] હેત; પ્રીતિ.
સંતાવા [કૃ] ભરાવા; ભરાઈ
જવા.
વર્તમાન [ના] સમાચાર.

લાજ [ના] શરમ.
મંડળી [ના] ટોળા.
હાંકી મૂકે છે [ક્રિ] કહાડી
મૂકે છે.

પાનું ૯૯મું.

માત્ર [અ] ફક્ત.
કલેશ [ના] દુઃખ; સંતાપ.
ડીલે [ના] શરીરે.
કાલાવાલા [ના] આજીજી;
લાચારી; ગોશિયાળાપણું.
ભલી [વિ] દયાળુ.
ઉદારખુદ્દિએ=મોટા દીલથી;
મોકળે મને.
અનાથ [વિ] ધાડ ધણી વગ-
રનું. સં. અ=નહીં+નાથ=ધ-
ણી; ઉપરી.
બરદાસ [ના] ચાકરી; સેવા.
ઘટારત [વિ] યોગ્ય; ફરજિયાત.
સહાય [ના] મદદ.
લોક [ના] દુનીયા.
અનુભવું છું [ક્રિ] અનુભવ
કરું છું; ભોગવું છું.
પ્રકારે [ના] રીતે.
પરમેશ્વર [ના] સં. પરમ=મો-
ટા; ईश्वर=ખુદા. ईश=રા-
જ્ય કરવું; સધળા ઉપર રાજ્ય

કરનાર મોટો-એક ધમ્મર.
સંતોષ [ના] ખુશી કરનાર.
કર્મ [ના] કામ.
અધિક [વિ] વધારે; વધુ.
ઝૂંપડી [ના] કોટડી.
ફૂલવાડી [ના] ફૂલની વાડી.
પેટ માત્ર ભરાય છે=માત્ર પે-
ટનો ખાડો પૂરવા નેટલુંજ
મળે છે.
રડાયાને [કૃ] ધણી મરી ગ-
યાને.
આખર [ના] બીખ માગ્યા
વગર.
ચલાવે [ક્રિ] ગુજરાન નેટલું
આપે.
ખર્ચ ખૂટણ [ના] ખરચવાને
માટે પૈસા ટકા.
વેકવું [કૃ] ભોગવવું.
કાળીયો [ના] બુક; એકવાર
મોડામાં માય એટલું ખાવું તે.
ભોંય [ના] જમીન.
તૂણ [ના] ઘાસ.
વસ્ત્ર [ના] લૂગડું.

પાનું ૧૦૦મું.

બજરો (ક્રિ) પ્રાર્થના કરશે;
બંજન કરશે.
સામર્થ્ય (ના) જોર.

ખોટ (ના) કોઈ વાતની હ-
રકત.
પાળીશ (ક્રિ) ગુજરાન ચ-
લાવીશ.
નિશ્ચય (ના) ખાતરી.
દૂઢ (વિ) પાકો; પૂરેપૂરો.
દૂર કરીને (કૃ) ખસેડીને.
પ્રાણ (ના) જીવ.
સગી (વિ) સગપણવાળી.
સગપણ (ના) સંબંધ.
બાળક (ના) નાનો છોકરો.
પુણ્ય (ના) કલ્યાણનું કામ.
પુષ્કળ (વિ) ઘણુંજ.
બક્તિ (ના) પ્રીતિ; શ્રદ્ધા.
પાત્ર (વિ) લાયક.
સંતુષ્ટ (વિ) ખુશી; સંતોષ
પામેલો.
અન્ન (ના) અનાજ.
વસ્ત્ર (ના) કપડાં.
ખોટ [ના] તંગી.
મમતા [ના] માયા.
રીસ [ના] ક્રોધ.
કલ્યાણ [ના] બલું.
જન્મભૂમિ [ના] જ્યાં જન્મી
તે જગો.
શ્રીમંત [વિ] સં. શ્રી=લક્ષ્મી;
મંત=વાળા. લક્ષ્મીવાળા; પૈ-
સાદાર.

અબ્યાસ [ના] ટેવ; મહાવરો. | સકોચ [ના] આચકો.
સહવાસ [ના] આવળ; સાથે નકામું [વિ] ઊઘોગ વગર.
રહેવું તે. મહારાજ [ના] મોટા શેઠ.

ડીકટેશન માટે કઠણ શબ્દો.

પાનું ૧૬.	સદેહ.	પાનું ૮૩.
હર્ષ.	ચિંતા.	અન્ન.
પરમેશ્વરે.	શ્રમે.	પ્રીતિ.
બજાતિયામાં.	પુષ્ટ.	વૃક્ષ.
પ્રશ્ન.	પાનું ૫૬.	પસ્તવ.
ડાશી.	ઉધ.	પુણ્ય.
પૂછ્યું.	રળિયાત્ય.	ઠાઠો.
નહિ.	સ્વાધીન.	મંદમદ.
પાનું ૨૭.	અર્ધ.	જાંબુ.
પડદો.	હોડાડિયે.	પ્રાક્ષ.
બુચ્ચો.	પાનું ૬૬.	છત્યાદિક.
મૂઠીઓ.	ચાલણુ ગાડી.	અમૃત.
ગોવિંદ.	યુક્તિઓ.	સતોષ.
પાનું ૩૭.	ઓર્શીગણ.	પાનું ૯૬.
ખટપટ.	પાનું ૭૬.	વર્ષ સંધી.
અશક્ત.	દુઃખ.	આશ્રય.
અડકાડતાં.	કષ્ટ.	સમૃદ્ધિઓ.
ઝાલીથું.	આરા.	છતપન્ન.
પાનું ૪૬.	શિયાળો.	બુદ્ધિ.
મસ્કરી.	સ્વચ્છ.	પાનું ૧૦૬.
હિડોળો.		સ્વાર્થ.

લક્ષ્મણ.
અન્ન.
આંસુ.
નિર્વાહ.
પાનું ૧૧મું.
સહાય.
હઠયા સરસો.
વૈધ.
માંદો.
ધર્માત્મા.
આશ્રય.
સામર્થ્ય.
વ-તું.
મંદવાડ.
પાનું ૧૩મું.
પ્રાર્થના.
અન્ન વિના.
વિરમત.
પ્રસન્ન.
પુરુષ.
પાનું ૧૪મું.
દરિદ્રતા.
સ્તુતિ.
અન્યાય.
ઓઢણાનો.
પાનું ૧૫મું.
કૃષ્ણદાસ.
ગૌરી.

મહાલક્ષ્મી.
દૌલતસિંહ.
બુદ્ધિમાન.
સંસ્કૃત.
શ્લોક.
પ્રાકૃત.
પાનું ૧૬મું.
અહિંતહિં.
ઉવોગે.
ક્ષણ.
પાનું ૧૭મું.
નહિ તો.
કુચેષ્ટા.
પાનું ૧૮મું.
પ્રકૃતિ.
શિથિલ.
કદાચિત્.
આગતાસ્વાગતા.
સહાયતા.
સિદ્ધ.
પાનું ૧૯મું.
પ્રાકૃત.
આચાર.
મુરખજો.
પાનું ૨૦મું.
અહિંચાંજ.
ગૃહસ્થાઈ.
કૃતાર્થ.

નિશ્ચય.
પાનું ૨૧મું.
પ્રીતિ.
દુષ્ટાઈ.
પાનું ૨૨મું.
સ્વસ્થપણે.
દૈવયોગ.
વિપત્તિ.
ઝાલ.
પાનું ૨૪મું.
દોષ.
તડખૂચ.
પાનું ૨૬મું.
લેકિન.
કિનરી.
ખેસુર.
દુનિયા.
વિપાત્ત.
પાનું ૨૮મું.
દિલગીર.
ઓશિયાળ.
તંદુરસ્તી.
પાનું ૩૧મું.
ખાવંદન.
રૂપિઆ.
આબૂપણ.
પ્રયત્ને.

પાનું ૩૪મું.

દૌલતસિંહ.

ખૂબસુરત.

દડીલા.

અંગૂઠી.

પાનું ૩૫મું.

દ્રારિદ્ર્ય.

સાબાશ.

મૈયા.

બુઢેપનમે.

પાનું ૩૬મું.

ઘરડા ડોસા.

સંરક્ષણ.

પાનું ૩૭મું.

વિધ્ન કર્તા.

સાક્ષી.

કુલક્ષણ.

વર્તમાન.

પાનું ૩૮મું.

તિરસ્કાર.

પાનું ૩૯મું.

વિદાયગીરી.

પ્રત્યક્ષ.

પ્રાણપ્રિય.

કુદ.

પાનું ૪૦મું.

બાપાંતર.

ઉપદ્રવ.

રદ અદલી.

ક્ષમા.

પાનું ૪૧મું.

સૃષ્ટિ.

હર્ષ.

પાનું ૪૨મું.

સંઘાતે.

ઝાલીને.

અહ્વાંડ.

ચંબકશેડ.

બિલોરી.

મદ્દ મિત્ર.

ત્રૈલોક્ય.

છબિલી.

પાનું ૪૩મું.

નિર્મળ.

શ્વાસ.

મનુષ્યો.

પૂતળી.

પાનું ૪૪મું.

ધનધન્યાદ.

નિર્દય.

વિકૃલ.

બક્ષિસ.

બરણપોષણ.

પાનું ૪૫મું.

કૂટડી.

પાનું ૪૬મું.

ડોક.

મડદું.

પાટીએ.

પ્રાર્થના.

પશ્ચાત્તાપ.

સ્વતંત્ર.

પાનું ૪૭મું.

પ્રતિજ્ઞા.

છૂટી.

પાનું ૪૮મું.

ગિલ્લીદડે.

પાનું ૫૦મું.

હગ વિદ્યા.

પીરશિયે.

પકવાન્ન.

પાનું ૫૧મું.

ઝાંક.

અકરાંત્યા.

શેકયાં સવર્યાં.

મૂછી.

રાત્રિએ.

પાનું ૫૨મું.

મીઠીઆવળ.

ઔષધ.

પાનું ૫૩મું.

મૃદસ્થ

સૂર્ય.
જગત્.
પાનું ૫૪મું.
આશ્વિન.
પાનું ૫૫મું.
પ્રાતઃકાળ.
લૂંટાલૂંટ.
પાનું ૬૦મું.
અંબકરાય.
બાજરિયાં.
પાનું ૬૩મું.
દેવવાન.
અંદૂક.
પાનું ૬૪મું.
ભાગ્યવાન.
પાનું ૬૫મું.
આશીવાદ.
ડોશી.
પાનું ૬૬મું.
આકૃતિથી.
ઉત્પન્ન.
સંશય.
પાનું ૭૦મું.
વિશ્વાસ.
અંગૂઠો.
તર્જની.
નિશાનિ.

સંશય પ્રકૃતિ.
કુમાવિસદાર.
પાનું ૭૧મું.
નિમિત્ત.
લુચ્ચા ચોદા.
શિક્ષા.
શાખાશ.
પાનું ૭૩મું.
ગુલુવાન.
અનીતિ.
કૃપા.
પાનું ૭૬મું.
દયાવાન.
સદ્ગુણ.
પાનું ૭૭મું.
વીરસિંહ.
મેડતિઆ.
પ્રીતિ.
પાનું ૭૮મું.
અંતકાળ.
કૃતગુતા.
ભર્તો.
બારગીર.
પાનું ૭૯મું.
સિદ્ધારસ પત્ર.
શત્રૂભણીના.
સેનાપતિ.
વિદ્યાબ્યાસ.

પાનું ૮૦મું.
પ્રીતિપાત્ર.
અત્યંત.
પાનું ૮૧મું.
વસંત ઋતુમાં.
શ્રીમંત.
અનુકૂળ.
ધાણ.
સાત્વિક ભાવ.
પાનું ૮૨મું.
દષ્ટિ.
સ્તબ્ધ.
સ્નેહાદ્ર.
પાનું ૮૮મું.
અધરૂં.
નીતિ.
પાનું ૯૦મું.
પ્રસન્ન.
શીતળાદેવી.
સામર્થ્ય.
અન્નદાતા.
પાનું ૯૨મું.
બક્ષિસ.
સન્માન.
બુદ્ધિએ.
પાનું ૯૪મું.
અકસ્માત.

વિશિષ્ટ.
નિર્વ્યસની.
હિંદોગી.
પ્રમાણિક.

પાતું ૬૬મું.
પ્રાર્થના.
દરિદ્રતા.
ધર્મકૃત્ય.

આશિંગણ.
પાતું ૬૭મું.
ભગવાન.
મહાદેવ.
પાતું ૬૮મું.
ભાષણ.
દુઃખ.
પાતું ૬૯મું.

ધટારત.
ખર્ચ ખૂટણ.
તૂણ.
પાતું ૧૦૦મું.
સામર્થ્ય.
પુણ્ય.
ભક્તિ.
સંકોચ.

પદ્મછેદને માટે જાણવાની વ્યાકરણની

મુખ્ય બાબતો.

૧. વ્યાકરણ એટલે શુદ્ધ બોલવાની કે લખવાની વિદ્યા.
૨. માણસના જૂઠા જૂઠા વાણીસ્થાન (કંઠ, તાલુ, મૂઘ્ધા, દાંત અને હોઠ) માંથી જે અવાજ નીકળે છે તેને અક્ષર કહે છે. કેટલાએક એક કરતાં વધારે સ્થાનમાંથી નીકળે છે.

૩. વ્યાકરણમાં અર્થવાળા એક અથવા એકથી વધારે અક્ષરના સમૂહને શબ્દ કહે છે.

૪. એક અથવા વધારે શબ્દો વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે ગોઠવાયલા હોય અને તેથી એક પૂર્ણ વિચાર સમજાય તેને વાક્ય કહે છે.

૫. અક્ષરના બે ભાગ છે:—

સ્વર અને વ્યંજન.

૬. જે અક્ષરનો ઉચ્ચાર એની મેળે સ્પષ્ટ રીતે થાય તે સ્વર, અને જેનો ઉચ્ચાર સ્વર જેઝા વગર ન થાય તે વ્યંજન.

૭. બે કે તેથી વધારે વ્યંજન અક્ષરો એવી રીતે જોડાયેલા હોય કે તેઓની વચ્ચે કોઈ પણ સ્વર ન હોય તેને જોડાક્ષર કહે છે જેમકે ષ, ઋય.

શબ્દોના વર્ગ.

૮. શબ્દોના મુખ્ય પાંચ વર્ગો છે:—(૧) નામ, (૨) સર્વ-
નામ, (૩) વિશેષણ, (૪) ક્રિયાપદ અને (૫) અવ્યય,
નામ.

૯. આપણી ઈન્દ્રિયો અથવા મનવડે જે કંઈ (પદાર્થ,
પ્રાણી, મનોભાવ વગેરે) આપણે જાણી શકીએ તેના નામને
નામ કહીએ. જેમકે, ચોપડી, માણસ, અદેખાઈ, દયા, વગેરે.

૧૦. નામના મુખ્ય ત્રણ પ્રકાર છે:—

(૧) વિશેષ નામ, (૨) સામાન્ય નામ (૩) ભાવવાચક નામ.

૧૧. એક જ જગા, પ્રાણી કે વસ્તુના નામને વિશેષ નામ
કહે છે. જેમકે, સુરત, ગોવિંદ, વગેરે.

૧૨. જે નામ એક જ વર્ગના પદાર્થોમાં પ્રત્યેકને લાગુ પડે
તેને સામાન્ય નામ કહે છે. જેમકે, ઘોડો, પાંધડી, વગેરે.

૧૩. અંદરથી કે બહારથી સરખા ગુણુવાળા ધણા પદાર્થ
જોઈ તે સર્વમાં સાધારણ ગુણની કલ્પના, તે પદાર્થથી જૂદી
નીરાણી—આપણા મનમાં આવે છે. એટલે તે પદાર્થથી નીરાણા
માનેલા તેના સાધારણ ગુણુ-સ્વભાવ કે સ્વરૂપનું જે નામ તે
ભાવવાચક નામ. જેમકે, કાળાસ, માથાગુણુ, નમ્રતા વગેરે.

૧૪. નામને જ્ઞાત, વ્યન, અને વિભક્તિ લાગે છે
અને તે લગાડતાં નામનાં જે જૂદાં જૂદાં રૂપ થાય છે તેને ના-
મનાં રૂપાખ્યાન કહે છે.

જાતિ.

૧૫. જાતિ ત્રણ છે. (૧) નરજાતિ, (૨) નારીજાતિ
અને નાન્યતરજાતિ.

૧૬. સર્વ પ્રાણીઓમાં પુરૂષ અને સ્ત્રી એવા બે
જોડ છે. પુરૂષ જાતિના પ્રાણીનાં નામ અથવા જે નામ
પુરૂષની પેઠે બોલાતાં હોય તે નરજાતિનાં છે. જેમકે, સોરાખજી,
ઘોડો, દડો, ચોપડો વગેરે.

૧૭. સ્ત્રી જાતિનાં પ્રાણીનાં નામ અથવા જે નામ સ્ત્રી ની પેઠે બોલાતાં હોય તે નારીજાતિનાં છે. જેમકે, હીરાબાઈ, મેના, ચોપડી વગેરે.

૧૮. જે નામ પુરુષપણું કે સ્ત્રીપણું બતાવતાં નથી અથવા સ્ત્રી કે પુરુષ પેઠે બોલાતાં નથી તે નાન્યતર (ન+અન્યતર=મેમાંથી એકે નહીં) જ્ઞાતનાં છે. જેમકે, કુતર, ઘાડું, લાકડું વગેરે.

૧૯. જાતિ ઓળખવાની રીત:—કેવો પ્રશ્ન નામને પૂછવાથી જવાબ આવે તો નરજાતિ; કેવી પ્રશ્ન નામને પૂછવાથી જવાબ આવે તો નારીજાતિ; અને કેવું પ્રશ્ન નામને પૂછવાથી જવાબ આવે તો નાન્યતરજાતિ. જેમકે “ઘોડો” કેવો એ નરજાતિ; “ઘોડી” કેવી એ નારીજાતિ અને “ઘોડું” કેવું એ નાન્યતરજાતિ.

આ નિયમ સાધારણ છે; એમાં કેટલાક અપવાદો છે. જેવા કે “છો” વગેરે કેટલાક નામો નારીજાતિનાં છે; “દરજી” “હાથી” વગેરે નરજાતિનાં છે; “પાણી”, “ધી” વગેરે નાન્યતર જાતિનાં છે; “ધડ” નરજાતિનું નામ છે.

જે નામ સ્ત્રી અથવા પુરુષ બન્નેને લાગુ પડે તે સામાન્યજાતિનું કહેવાય છે. જેમકે, “પાળનાર” વગેરે.

૨૦. વચન બે છે—એકવચન અને બહુવચન.

જે શબ્દ બોલતાં એકપણાનો અર્થ સમજાય તે શબ્દ એકવચનવાળો જાણીવો; જેમકે “છોકરો” અને જે શબ્દ બોલતાં એક કરતાં વધારેપણાનો અર્થ સમજાય તે બહુવચનવાળો જાણીવો, જેમકે, “છોકરા.”

૨૧. વચનના પ્રત્યય—એકવચનનો પ્રત્યય નથી, પણ નામનું અસલ રૂપજ વપરાય છે અને બહુવચનમાં સાધારણ રીતે ઓકારાંત નરજાતિના નામને “ઓ” પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે “છોકરાઓ.” બહુવચનનો “આ” પ્રત્યય લગાડતી વખતે અસલ “ઓ” ને “છોકરો” એ શબ્દમાં છે તેનો “આ” કરવો. “છોકરા” એવું રૂપ પણ બહુવચનમાં વપરાય છે.

લોકારાંત નાન્યતરજ્ઞતિના નામનું બહુવચન કરતાં “જી” નો “આં” થાય છે. જેમકે, છોકરું, છોકરો.

અકારાંત નરજ્ઞતિનાં જે નામ હોય તેને બહુવચનમાં કંઈ પ્રત્યય લાગતો નથી પણ તેના વિશેષણ ઉપરથી વચન પરખાય છે. જેમકે હું પાંચ “મૈલ” ચાલ્યો. તેમજ “ઝો” પ્રત્યય લગાડતાં અસલ “અ” છોડી દેવો પડે છે, જેમકે, “બળદ” “બળદો”

આકારાંત, અને ઇકારાંત નામોનું બહુવચન કરતાં “ઝો” પ્રત્યય લગાડવો પડે છે, જેમકે, “રાજ,” “રાજઝો;” “પાધડી” “પાધડીઝો”. એ નામોનાં બહુવચન કરતાં પ્રત્યય છોડી પણ દેવાય છે.

જ્યો બતાવનારાં નામો—જેવાકે, દૂધ, ધી, જુવાર, ખજીર વગેરે બન્ને વચને એકજ રૂપે રહે છે.

વિભક્તિ

૨૨. નામ, સર્વનામ કે નામની પેઠે વપરાતા શબ્દો વાક્યમાં ખીજ શબ્દ સાથે ક્રિયા વગેરેનો સંબંધ રાખે છે, તે સંબંધ જણાવવાને તે શબ્દો તેજ રૂપે રહે છે અથવા તેને પ્રત્યયો લાગે છે અને તેમ થવાથી જે રૂપો થાય છે તેને વિભક્તિ કહે છે.

૨૩. વિભક્તિ સાત છે:—પહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠી, સાતમી અને સંયોજન. એ વિભક્તિના પ્રત્યયો તથા અર્થ નીચે મુજબ છે:—

(૧) પહેલી—એનો પ્રત્યય નથી; એનો અર્થ કર્તા. જેમકે “છોકરો” સારો છે.

(૨) બીજી—એનો પ્રત્યય નથી, પણ કાઠવાર “ને” લાગે છે; એનો અર્થ ક્રમ. જેમકે હું “ચોપડી” આપું છું; હું “છોકરાને” મારું છું.

(૩) ત્રીજી—એનો પ્રત્યય “એ” અને એના અર્થ કાઠવાર કર્તા અને કાઠવાર “કરણ” (જેણે કરીને કંઈ થાય કે કરાય) જેમકે, “છોકરાએ” કામ કર્યું, એ કર્તા અર્થ.

એ તેને “નેતરે” માર્યો, એ કરણ અર્થ.

(૪) થીથી—એનો પ્રત્યય “ને;” એનો અર્થ સંપ્રદાન (જેને કંઈ મળે છે વગેરે.) જેમકે, મેં મારા “ભાઈને” એક રૂપીઆ આપ્યો.

(૫) પાંચમી—એનો પ્રત્યય “થી—થી;” એનો અર્થ અપાદાન (જેથી, જેમાંથી, જ્યાંથી, કંઈ ક્રિયા થાય છે તે.) જેમકે, તે “સુરતથી” આવ્યો; “શિક્ષકથી” આ કામ થાય નહીં.

(૬) છટ્ટી—એના પ્રત્યય નો, ની, નું, ના, નાં; એનો અર્થ સમ્બન્ધ. જેમકે, આ ચોપડી “સોરાબજીની” છે.

(૭) સાતમી—એનો પ્રત્યય “માં” અથવા “એ;” એનો અર્થ “આધકરણ” (ટુંકાણું, વખત વગેરે) જેમકે, તે “ધરમાં” છે; તે પોતાને “મુકામે” ગયો. પ્રત્યય વગર પણ એ વિભક્તિ આવે છે, જેમકે તે “ગામ” છે.

(૮) સંજોધન—એનો પ્રત્યય નથી. એ નામ દઈને બોલાવવામાં આવે છે, જેમકે, ગગન, “અહીં” આવ. આ વિભક્તિનો જો કે પ્રત્યય નથી તોપણ નરજાતિના નામના છેલ્લા “ઓ” કારને “આ” કાર થઈ જાય છે જેમકે, “હોકરા” તું અહીં બેસ.

એ સિવાય એ વિભક્તિના પ્રત્યય કાષ્ઠ કાષ્ઠવાર સાથે આવે છે, જેમકે, “પેટીમાંથી”—સાતમી સાથે પાંચમી, વગેરે.

કવિતામાં “કરો” અને “તણો” એ છટ્ટીના પ્રત્યય છે. જેમકે તે દીકરીનો દીકરો “માતાકરો” તાત છે; પીડા ભાંગી “મનતણી.”

સર્વનામ.

૨૪. નામને ટુંકાણે જે શબ્દ વપરાય તેને “સર્વનામ” કહે છે.

૨૫. સર્વનામ છ જાતનાં છે (૧) પુરૂષવાચક (૨) સ્વાર્થ અથવા સ્વવાચક, (૩) સંજોધી અથવા તત્પદાપેક્ષક, (૪) પ્રત્યય, (૫) દર્શક, (૬) આનશ્ચિત.

૨૬. (૧) પુરૂષવાચક સર્વનામ ત્રણ જાતનાં છે :—

હુલો પુરૂષ—એકવચન “હુ” બહુવચન “અમે.”
બીજો પુરૂષ—એક વચન “તુ” બહુવચન “તમે”

અથવા “આપ.”

ત્રીજો પુરૂષ. એક વચન “તે” બહુવચન “તેઓ.”

૨૭ એ પુરૂષવાચક સર્વનામોને જાતિદર્શક પ્રત્યયો નથી.

૨૮. (૨) સ્વાર્થ અથવા સ્વવાચક સર્વનામ.—જે સર્વનામો કર્તાની ક્રિયા કર્તા ઉપરજ લાગુ પાડે એટલે પોતાપણના અર્થ લાગુ પાડે તેને સ્વાર્થ સર્વનામ કહે છે. જેમકે, હું પોતે, તું પોતે, તે પોતે, છાકરો પોતે અહીંયાં પોતે સ્વાર્થ સર્વનામ છે.

એ સિવાય, જાતે, પાડે, મેળે, આપ, આપોઆપ, જાતેપોતે, એ પણ સ્વાર્થ સર્વનામ છે.

૨૯. (૩) સંબંધી અથવા તત્પદાપેક્ષક સર્વનામ.—કોઈ પણ નામ અગાઉ આવી ગયું હોય અથવા પછી આવતું હોય તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર જે સર્વનામ તેને સંબંધી સર્વનામ કહે છે.

૩૦. ગુજરાતી ભાષામાં માત્ર “જે” સંબંધી સર્વનામ છે એ સર્વનામ વિશેષણ તરીકે પણ વપરાય છે. એને જાતિદર્શક પ્રત્યય નથી.

૩૧. (૪) પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ.—એ સર્વનામો પ્રશ્ન-સવાલ—પૂછવાના કામમાં વપરાય છે.

૩૨. કોણ; કયો, કઈ, કયું; શો, શી, શું એ પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ છે. “કોણ”નાં જાતિ અને વચનનાં જૂદાં રૂપ નથી. ‘કયો’ ‘શો’નાં જાતિ અને વચનનાં જૂદાં રૂપો છે.

૩૩. ‘કોણ’ એ પુરૂષને માટેજ વપરાય છે. ‘કયો,’ ‘કઈ,’ અને ‘કયું’ એઓ પુરૂષ અને વસ્તુ બન્નેને માટે વપરાય છે. અને ‘શું’ એ વસ્તુને માટેજ વપરાય છે.

૩૪. (૫) દર્શક સર્વનામ.—અગાઉ આવી ગયેલા પુરૂષ અથવા વસ્તુ દર્શાવવા માટે જે સર્વનામ વપરાય છે તેને દર્શક સર્વનામ કહે છે.

૩૫. 'આ,' 'એ,' 'તે,' 'પેલો,' 'ફેલાલો' એ દર્શક સર્વનામો છે. તેઓ વિશેષણ તરીકે પણ વપરાય છે.

૩૫. (૬) અનિશ્ચિત સર્વનામ.—જે સર્વનામમાં અનિશ્ચિતપણું—કેટલા તે નક્કી નહીં—એવો અર્થ રહેલો હોય તેને અનિશ્ચિત સર્વનામ કહે છે. જેમકે 'કોઈ' "હરકોઈ," "બધું," "થોડું" "એકલો," "કેટલોક વગેરે.

વિશેષણ.

૩૬. વિશેષણ એ નામનો ગુણ અથવા સંખ્યા બતાવે છે, એટલે એના મુખ્ય એ ભાગ છે (૧) ગુણ વિશેષણ અને (૨) સંખ્યાવાચક વિશેષણ.

સારો, નકારો, ધનવાન વગેરે ગુણ વિશેષણ છે અને એક, બે, સો, હજાર, કેટલાક, થોડાક વગેરે સંખ્યાવાચક વિશેષણ છે.

૩૭. જે વિશેષણોમાં જાતિ, વચન અને વિભક્તિથી કંઈ ફેરફાર થતો નથી તેને 'અવિકારી' વિશેષણ કહે છે. જેમકે 'લાલ' ઘોડો, 'લાલ' ઘોડી, 'લાલ' કુતરું એમાં "લાલ" વિશેષણ પોતાને રૂપે જ રહે છે માટે "અવિકારી" છે.

૩૮. જે વિશેષણોમાં જાતિ, વચન, અને વિભક્તિ લગાડ્યાથી ફેરફાર થાય છે તેને વિકારી કહે છે. જેમકે 'સારો' ઘોડો, 'સારી' ઘોડી, "સારું" પાટીડું.

ક્રિયાપદ.

૩૯. જે શબ્દવડે કાળના સંબંધની સાથે ક્રિયા (અસ્તિ, સ્થિતિ વગેરે)નું જ્ઞાન થાય છે તેને ક્રિયાપદ કહે છે.

૪૦. ક્રિયાપદના બે વર્ગ છે:—(૧) સકર્મક અને (૨) અકર્મક.

૪૧. ક્રિયા કરતાંને લાગુ પડે છે અથવા કરતાંમાં રહી કોઈ ખીજ પદાર્થ ઉપર તે લાગુ પડે છે. જ્યારે ખીજ પદાર્થ ઉપર લાગુ પડે છે ત્યારે તે ખીજ પદાર્થને 'કર્મ' કહે છે.

૪૨. કર્મ વગર જે ક્રિયાપદનો અર્થ અપૂર્ણ રહે તેને સકર્મક ક્રિયાપદ કહે છે. જેમકે હું ધર "બાંધું" "ધુ". આ

વાક્યમાં “ક” ક-તા છે, ‘ધર’ એ ‘કર્મ’ છે, અને ‘આધુ’ છુ” એ ક્રિયાપદ છે. (સ=સાથે+કર્મક).

૪૩. જે ક્રિયાપદની ક્રિયા ક-તામાંજ રહે છે અને તેને કર્મ લાગતો નથી તેને અકર્મક કહે છે. જેમકે, તે બેઠા; પથરો પડ્યો. (અ=નહિ+કર્મક).

૪૪. ક્રિયાપદને “ક્રોણ” સવાલ પૂછવાથી ક-તા ઓળખાય છે. જેમકે, સોરાબજી લખે છે, એમાં “લખે છે” ક્રિયાપદને “ક્રોણ” સવાલ પૂછવાથી ‘સોરાબજી’ જવાબ આવે છે માટે “સોરાબજી” એ ક-તા.

૪૫. ક્રિયાપદને ‘કોને’ અથવા ‘શું’ એ સવાલ પૂછવાથીજ જવાબ આવે તે ‘કર્મ’ જેમકે, તેણે ‘ચોપડી’ વાંચી. અહીંયાં ‘વાંચી’ ક્રિયાપદને “શું” સવાલ પૂછવાથી “ચોપડી” જવાબ આવે છે માટે “ચોપડી” એ કર્મ છે, બાપે દીકરાને માર્યો. અહીંયાં ક્રિયાપદ “માર્યો” ને ‘કોને’ સવાલ પૂછીએ તો “દીકરાને” જવાબ આવે છે, માટે ‘દીકરાને’ એ કર્મ છે.

૪૬. ક્રિયાપદનું મૂળ—ગુજરાતીમાં ક્રિયાપદનું રૂંકામાં રૂંકું રૂપ જેને ક્રિયાપદના પ્રત્યયો લાગે છે તેને તેનું ‘મૂળ’ કહે છે. સંસ્કૃત ભાષામાં તેનું જે રૂંકામાં રૂંકું રૂપ તેને ‘ધાતુ’ કહે છે. “કરવું.” એ ક્રિયાપદનું મૂળ ‘કર’ અને ધાતુ “કૃ”.

૪૭. ભેદ—ક્રિયાપદને પ્રત્યય લગાડવાથી કે તેના રૂપમાં કોઈ પણ તરેહનો ફેરફાર કીધાથી જે નવું ક્રિયાપદ ઉત્પન્ન થાય તેને “ભેદ” કહે છે.

૪૮. ભેદ ચાર છે:—(૧) મૂળભેદ, (૨) કર્મકભેદ, (૩) પ્રેરકભેદ. અને (૪) સહભેદ. જે ક્રિયાપદ સકર્મક હોય તો માત્ર બે “ભેદ” જ થાય છે.—પ્રેરક અને સહ; પણ જે ક્રિયાપદ અકર્મક હોય તો ચારે ભેદ થાય છે.

(૧) મૂળભેદ—જ્યારે ક્રિયાપદ પોતાના અસલરૂપમાં હોય અને તેને પ્રત્યય લાગે ત્યારે તેને મૂળભેદમાં કહે છે. જેમ કે તે “ખાય છે” મેં ચોપડી વાંચી.”

(૨) કર્મકભેદ--ક્રિયાપદના “મૂળ” નો વચ્ચેલો સ્વર “અ” નો ‘આ’ ક્રીધાથી અથવા કોઈ કોઈવાર “એ” ક્રીધાથી અને ‘ઊ’ નો ‘આ’ ક્રીધાથી એ ભેદ થાય છે. જેમકે બળ-બાળ; ઊકળ-ઊકાળ; તુટ-તોડ. ધણાં અકર્મક ક્રિયાપદ જેવાં કે જા, ખેસ, ન્હાસ, ઊધ વગેરેને એ ભેદ હોતો નથી.

(૩) પ્રેરકભેદ--“ક્રિયાપદનાં મૂળને ‘આવ’ કે ‘આડ’ લગાડવાથી એ ભેદ થાય છે, જેમકે, ‘લખ-લખાવ; ખસ-ખસાડ. જે ક્રિયાપદના મૂળમાં વચ્ચેમાળે અથવા છેડે “આ” હોય તો તે “આ” નો “આવ” અને “આડ” લગાડ્યા પહેલાં ‘અ’ થાય છે. જેમકે, ખા-ખવાડ; જાગ-જગાડ.

જે ક્રિયાપદનાં મૂળને છેડે આ, ઇ, ઊ, એ, ઝો એમાનું કોઈ આવે તો તેને ‘આડ’ પ્રત્યય લાગે છે, પણ ‘મૂળ’ અને ‘આડ’ ની વચ્ચે “વ” ઊમેરાય છે, જેમકે, ખા-એ ક્રિયાપદને છેડે ‘આ’ છે તેનો “અ” થાય છે એટલે ‘ખ’+વ+આડ=ખવાડ ઇત્યાદી.

કેટલાંક ક્રિયાપદને “દ્વિત્વ પ્રેરકભેદ” લાગે છે, જેમકે, પી-પીવાડ—પીવડાવ, વગેરે.

કેટલાંક ક્રિયાપદ જેવાં કે જા, આવ, થા, હો એઓને પ્રેરકભેદ હોતો નથી.

૪ સહભેદ.—ક્રિયાપદના મૂળને “આ” લગાડવાથી એ ભેદ થાય છે. જેમકે, કર-કરા. જે ક્રિયાપદના મૂળને છેડે “આ” હોય અથવા વચ્ચેમાળે ‘આ’ હોય તો તેનો ‘અ’ થાય છે. જેમ કે વાપર-વપરા. જે ક્રિયાપદના મૂળને છેડે આ, ઇ, ઊ, એ, ઝો, એમાંનો કોઈ આવે તો ‘આ’ ની પૂર્વે “વ” મૂકવામાં આવે છે. જેમકે પી+વ+આ=પીવા. ગુજરાતીમાં પ્રેરકભેદને પણ સહભેદ થઈ શકે છે, જેમકે, જેવડાવ-જેવડાવાય.

જે સહભેદમાં શક્તિનો અર્થ સમાયેલો હોય તો તેને “શક્યભેદ” પણ કહે છે. જેમકે, તમારાથી ‘ખવાય’ તો ખાઓ. અહિંયાં “ખવાય” એમાં ખાવાની શક્તિ હોય એવો અર્થ પણ સમાયેલો છે તેથી એને “શક્યભેદ” કહે છે. એ ઉપરથી

સમજવાતું કે અકર્મક ક્રિયાપદના સહભોદના રૂપને “શક્યભોદ” કહેવો અને સકર્મક ક્રિયાપદના એ રૂપને ‘સહભોદ’ કહેવો.

અર્થ અથવા વાચ્ય.

૪૯. કોઈ પણ ક્રિયા વિષે કહેતાં ક-તાની મનોવૃત્તિ—મનનોભાવ નક્કીપણાનો છે, કે સંશયવાળો છે કે હુકમ જણાવવાનો છે તે નથી જણાય તેને તેનો “અર્થ” અથવા ‘વાચ્ય’ કહે છે.

અર્થ ત્રણ છે:—(૧) નિશ્ચયાર્થ, (૨) સંશયાર્થ અને (૩) આજ્ઞાર્થ.

(૧) નિશ્ચયાર્થ—સાધારણ રીતે કોઈ પણ ક્રિયા બનેછે, બની ગઈ કે બનશે તે બતાવે છે. વળી એ પ્રશ્ન પણ પૂછેછે. જેમકે, હું ખાઉં છું, કોણુ જાય છે ?

(૨) સંશયાર્થ—બોલનારના મનમાં કોઈ ક્રિયા વિષે કંઈ સંશય રહેતો હોય અથવા કોઈ શરત ઉપર તે ક્રિયા બનવાનો આધાર હોયતો તેવા અર્થને સંશયાર્થ કહે છે. જેમકે, જો હું મુંબઈ જાઉં તો તમારે માટે મેવો લાવું. એમાં જવાની ક્રિયા નક્કી નથી પણ સંશયવાળી છે તેથી “જાઉં” સંશયાર્થમાં છે.

(૩) આજ્ઞાર્થ—જે ક્રિયાપદની ક્રિયામાં હુકમ બતાવવાનો અર્થ સમાયલો હોય તેને “આજ્ઞાર્થ” કહે છે, જેમકે, તું ખાટલી ઉપર “ઊભોથા”. એમાં “ઊભોથા” એ ક્રિયામાં હુકમ સમાયલો છે. એ અર્થમાં કાલાવાલા, આશિર્વાદ, વિનાંતી, શાપ વગેરેનો પણ અર્થ સમાય છે. જેમકે, મારો તાવ ઊતારો, સાહેબ.

સૂચના—આજ્ઞાર્થ ખીજા પુરૂષના વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળમાંજ વપરાય છે. જેમકે, તું ખેસ, તું જઈશ ના, વગેરે. ખીજા અને ત્રીજા પુરૂષમાં પણ કોઈવાર આજ્ઞાર્થ આવે છે, જેમકે, તેનું ભલું “થજો;” પરમેશ્વર તમને તંદુરસ્ત “રાખે.”

કૃદંત.

૫૦. ક્રિયાપદનાં મૂળ ઉપરથી સાધિત ધ્વજાં રૂપોને કૃદંત

કહે છે; તેમાં ક્રિયાનો તેમજ નામનો, વિશેષણનો કે અવ્યયનો અર્થ સમાય છે, પણ કાળનો અર્થ સમાતો નથી.

૫૧. કૃદંતના સાત પ્રકાર છે:—(૧) વર્તમાન કૃદંત, (૨) ભૂત કૃદંત, (૩) ભવિષ્ય કૃદંત, (૪) વિશેષભૂત કૃદંત, (૫) સંખ્યબંધક ભૂત કૃદંત, (૬) સામાન્યરૂપ કૃદંત અને (૭) કર્તૃવાચક કૃદંત.

(૧) વર્તમાન કૃદંત.—એ કૃદંત ક્રિયાપદના મૂળને તો, તી, તું; તા, તી, તું લગાડ્યાથી થાય છે. જેમકે, કરતો, કરતી, વગેરે.

(૨) ભૂતકૃદંત.—એ કૃદંત ક્રિયાપદના મૂળને યો, ઇ, યું; મા, ઈ, યાં લગાડ્યાથી થાય છે. જેમકે, કર્યો, કરી, કર્યું. વગેરે.

(૩) ભવિષ્યકૃદંત.—એ કૃદંત ક્રિયાપદના મૂળને વાનો, વાની, વાનું; વાના, વાની, વાનાં લગાડ્યાથી થાય છે. જેમકે, કરવાનો, કરવાની, વગેરે.

(૪) વિશેષભૂત કૃદંત.—એ કૃદંત ક્રિયાપદના મૂળને એલો, એલી, એલું, વગેરે લગાડ્યાથી થાય છે. જેમકે, કરેલો, કરેલી, કરેલું, વગેરે.

(૫) સંખ્યબંધક ભૂત કૃદંત.—એ કૃદંત ક્રિયાપદના મૂળને ઇ, ઈને લગાડ્યાથી થાય છે. જેમકે, કરી, કરીને.

(૬) સામાન્ય કૃદંત.—એ કૃદંત ક્રિયાપદના મૂળને વો, વી વું, વગેરે લગાડ્યાથી થાય છે. જેમકે, કરવો, કરવી, કરવું, વગેરે.

(૭) કર્તૃવાચક કૃદંત.—એ કૃદંત ક્રિયાપદના મૂળને નાર, નારી, નારં લગાડ્યાથી થાય છે. જેમકે, કરનાર, કરનારી, કરનારં. એને નામની પેઠે રૂપો લાગે છે.

કાળ.

૫૧. જે વખતમાં—કાળમાં ક્રિયા અને તેને ક્રિયાપદના

કાળ કહે છે.

કાળ મુખ્ય ત્રણ છે :—ચાલતી જે ક્રિયા તે વર્તમાનકાળ.

જેમકે, હું ખાઉં છું.

થઈ ગયલી જે ક્રિયા તે ભૂતકાળ. જેમકે, મેં ખાધું.

થવાની જે ક્રિયા તે ભવિષ્ય કાળ. જેમકે, હું ખાઈશ.

આ ત્રણને શુદ્ધકાળ કહે છે. એ સિવાય કાળની પૂર્ણતા,

અપૂર્ણતા વગેરે અતાવવાને બીજાં રૂપો બનાવવામાં આવે છે

તેને મિશ્રકાળ કહે છે. એ મિશ્રકાળો સહાયકારક ક્રિયાપદ 'હો'ની

સાથે મુખ્ય ક્રિયાપદનો કૃદત મૂક્યાથી થાય છે.

મિશ્રકાળોનાં નિશ્ચયાર્થ તથા સંશયાર્થનાં રૂપો નીચે મુજબ:—

વર્તમાન ઉપરથી બે રૂપ થાય છે:—

(૧) દિત્વવર્તમાન (વર્તમાન સાથે વર્તમાન આવવાથી થાય છે), જેમકે લખું છું (નિશ્ચયાર્થ) અને લખતોહોઉં (સંશયાર્થ).

(૨) વર્તમાનભૂત (વર્તમાન સાથે ભૂતકાળ આવવાથી થાય છે), જેમકે, લખતો હતો (નિશ્ચયાર્થ) અને લખતો હોત (સંશયાર્થ).

ભૂતકાળ ઉપરથી બે રૂપ થાય છે:—

(૧) ભૂતવર્તમાન (ભૂતકાળ સાથે વર્તમાનકાળ આવવાથી થાય છે) જેમકે લખ્યો છે (નિશ્ચયાર્થ) અને લખ્યો હોય (સંશયાર્થ).

(૨) દિત્વભૂત (ભૂતકાળ સાથે ભૂતકાળ આવવાથી થાય છે), જેમકે લખ્યું હતું (નિશ્ચયાર્થ) અને લખ્યું હોત (સંશયાર્થ).

વિશેષ ભૂતકાળ ઉપરથી બે રૂપ થાય છે:—

(૧) વિશેષ ભૂત વર્તમાન (વિશેષભૂત સાથે વર્તમાન આવવાથી થાય છે), જેમકે, લખેલો છે (નિશ્ચયાર્થ) અને લખેલો હોય (સંશયાર્થ).

(૨) વિશેષ દ્વિત્વભૂત (વિશેષ ભૂતકાળ સાથે ભૂતકાળ આવવાથી થાય છે), જેમકે લખેલું હતું (નિશ્ચયાર્થ) અને લખેલું હોત (સંશયાર્થ).

ભવિષ્યકાળ ઉપરથી બે રૂપ થાય છે:—

(૧) ભવિષ્ય વર્તમાન (ભવિષ્ય સાથે વર્તમાનકાળ આવવાથી થાય છે), જેમકે, લખવાનો છે (નિશ્ચયાર્થ) અને લખવાનો હોય (સંશયાર્થ).

(૨) ભવિષ્યભૂત (ભવિષ્યની સાથે ભૂતકાળ આવવાથી થાય છે.) જેમકે, લખવાનો હતો (નિશ્ચયાર્થ) અને લખવાનો હોત (સંશયાર્થ).

પ્રયોગ.

ક્રિયાનાથ—ક્રિયાપદને જે શબ્દ પ્રમાણે જાતિ, વચન અને પુરુષ લાગે તેને ક્રિયાનાથ કહે છે. જેમકે હું કાગળ લખુ છું; મેં કાગળો લખ્યા; મારે કાગળો લખવા છે. એમાં પહેલા વાક્યમાં હું, અને બીજા અને ત્રીજા વાક્યોમાં કાગળો ક્રિયાનાથ છે.

ક્રિયાનાથ ઉપરથી ક્રિયાપદના પ્રયોગ ઠરે છે. પ્રયોગ ત્રણ છે, કર્તારિ પ્રયોગ, કર્મણિ પ્રયોગ અને ભાવે પ્રયોગ.

કર્તારિ પ્રયોગ—જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્તા હોય એટલે કર્તા પ્રમાણે ક્રિયાપદને જાતિ, વચન અને પુરુષ લાગે ત્યારે કર્તારિ પ્રયોગ હોય છે. ક્રિયાપદ સકર્મક હોય ત્યારે સકર્મક કર્તારિ અને અકર્મક હોય ત્યારે અકર્મક કર્તારિ પ્રયોગ. જેમકે, હું કામ કરું છું (સકર્મક કર્તારિ, અને હું ગામ જાઉં છું (અકર્મક કર્તારિ). ક્રિયાપદ સકર્મક હોય કે અકર્મક હોય અને કર્તા પહેલી વિભક્તિમાં હોય ત્યારે કર્તારિ પ્રયોગ સમજવો.

કર્મણિ પ્રયોગ—જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્મ હોય એટલે ક્રિયાપદને તેના કર્મ પ્રમાણે જાતિ, વચન, અને પુરુષ જાગે ત્યારે કર્મણિ પ્રયોગ થાય છે. જેમકે રાગ્યો રાગ્ય કીધું; મારાથી

પાઠ કરાયો નથી, તમારે ચોપડી વાંચવી. જ્યારે ક્રિયાપદ સકર્મક હોય અને કર્તા ત્રીજી અથવા ત્રીજીને અર્થે પાંચમી વિભક્તિમાં હોય ત્યારે કર્મણિ પ્રયોગ સમજવો. અકર્મક ક્રિયાપદને કર્મ હોતો નથી, તેથી એવા ક્રિયાપદનો કર્મણિ પ્રયોગ થતો નથી.

ભાવે પ્રયોગ—ક્રિયાપદનો ભાવ જ્યારે ક્રિયાનાથ હોય એ રીતે ક્રિયાપદને તેના ભાવનાં જાતિ, વચન અને પુરુષ ભાગે ત્યારે ભાવે પ્રયોગ હોય છે. જેમકે મારે ગામ જવું, તમારે બેસવું, મારાથી ચલાવું નથી. જ્યારે ભાવે પ્રયોગ હોય છે ત્યારે ક્રિયાપદ હમેશાં અકર્મક હોય છે અને કર્તા ત્રીજી અથવા ત્રીજીને અર્થે પાંચમી વિભક્તિમાં હોય છે.

અવ્યય.

અવ્યયના ચાર પ્રકાર છે :—

(૧) ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય.

(૨) નામયોગી અથવા શબ્દયોગી અવ્યય.

(૩) વાક્યયોગી અથવા ઉભયાન્વયી અવ્યય.

(૪) કેવળપ્રયોગી અવ્યય અથવા ઉદ્ગાર.

(૧) ક્રિયાવિશેષણ ક્રિયાપદ, વિશેષણ, કૃદંત અથવા ખીજા ક્રિયાવિશેષણના અર્થમાં વિશેષણ જે શબ્દો દર્શાવે છે તેને ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય કહે છે. જેમકે, ઘોડો જલદી દોડયો; તમે ખહુ સારું કામ કર્યું; તેને સાફં લખતાં આવડે છે. તેણે ખહુ ઠીક કર્યું.

ક્રિયાવિશેષણના વર્ગો નીચે મુજબ છે :—

(અ) કાળવાચક ક્રિયાવિશેષણ. જેમકે, તુરત, હાલ, વગેરે.

- (આ) કથળવાચક ક્રિયાવિશેષણ, જેમકે, અહીં, તહીં, વગેરે.
 (ઇ) રીતિવાચક ક્રિયાવિશેષણ, જેમકે, એમ, તેમ, જરૂર વગેરે.
 (ઉ) ન્યૂનાધિક્કર્શક ક્રિયાવિશેષણ, જેમકે, જરા, તદ્દન, વગેરે.
 (એ) સ્વીકારવાચક ક્રિયાવિશેષણ, જેમકે, હા, હીક, વગેરે.
 (ઐ) નકારવાચક ક્રિયાવિશેષણ, જેમકે, ના, નહિ, વગેરે.
 (ઝા) પ્રશ્નવાચક ક્રિયાવિશેષણ, જેમકે, ક્યાં, કે-મ, વગેરે.

(૨) નામયોગી.—વાક્યમાં નામ, ખીજા શબ્દો સાથે જે સંબંધ ધરાવે છે તે સંબંધ દર્શાવનારા અવ્યયોને નામયોગી કે શબ્દયોગી કહે છે. જેમકે, અગાડી, અંદર, પછી, વડે, બહી. વગેરે.

(૩) વાક્યયોગી.—જે શબ્દને અથવા જે વાક્યને જોડનારા અવ્યયોને ઉલ્લયાન્વયી કે વાક્યયોગી કહે છે. જેમકે, ને, તથા, અને, પણ, વળી, અથવા, અગર, જો, તો, તો-પણ, વગેરે.

(૪) કેવળપ્રયોગી અથવા ઉદ્ગાર.—હર્ષ, દુઃખ, આશ્ચર્ય, ધિક્કાર, સ્તુતિ વગેરે મનોવિકાર બતાવનારા શબ્દો જે એકદમ માણસથી બોલાઈ જાય છે તેને કેવળપ્રયોગી અવ્યય કહે છે. એ શબ્દોને વાક્યમાં કોઈ પણ ખીજા શબ્દ સાથે સંબંધ હોતો નથી. જેમકે, વાહવા !, અરેરે !, છીં ! શા-બ્રાહ્મ ! વગેરે.

આ ચોપડી બુકસેલર મીં કરસ
નદાસ નારણુદાસની દુકાનેથા મળશે. કમિ
શન આટે તેમની સાથે બદોળરત કરવો.
સુરત-કેળાપીઠ.

